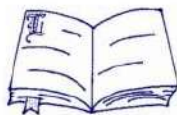

DIE SCHATKAMIER

Regionaal Historisch Tijdschrift

Midden-Holland

Jaargang 21 (2007), aflevering 1 (april 2007)

DIE SCHATKAMIER

ISSN 0920-9530

Regionaal-historisch tijdschrift voor het werkgebied van het Streekarchief Midden-Holland: Bergambacht, Gouda, Krimpen aan de IJssel, Moor-drecht, Nederlek, Nieuwerkerk aan den IJssel, Ouderkerk, Schoonhoven, Vlist, Waddinxveen en Zevenhuizen-Moerkapelle

"De Schatkamer" is een uitgave van de Stichting "Vrienden van Archief en Librije", gevestigd te Gouda.

Een jaargang loopt van 1 januari tot en met 31 december en verschijnt in tenminste drie afleveringen.

Vormgeving: Mieke den Boer-Snoei

- *Stichtingsbestuur: A.M. den Boer (vz), mw E. Bik-Huls (secr., tel. 0182-518804), mw H.A. van Dolder-de Wit, mw J. Hoogendoorn en mw M. Visser*
- *Redactie "De Schatkamer": drs J.W.E. Klein (vz), A.M. den Boer, C. Neven en mw drs B. de Wit*

Redactie-adres: De Schatkamer, Stichting "Vrienden van Archief en Librije", p/a Groeneweg 30, 2801 ZC Gouda. Bijdragen, correspondentie en boeken ter bespreking te richten aan bovenstaand adres. Kopij bij voorkeur digitaal aanleveren, in platte tekst.

E-mailadres Streekarchief: middenholland@groenehartarchieven.nl

Internet: www.groenehartarchieven.nl

Abonnementsprijzen: donateurs van de Stichting "Vrienden van Archief en Librije" ontvangen "De Schatkamer" vanwege hun donateurschap. De abonnementsprijs voor niet-donateurs bedraagt €11,50 **inclusief** portokosten per jaargang. Giro-nummer Stichting: 3516300.

Losse nummers €3,- exclusief portokosten, met uitzondering van bijzondere afleveringen, waarvoor een afzonderlijke losse nummer-prijs kan worden vastgesteld. Abonnementen kunnen bij elk nummer ingaan, maar gelden zonder nadere opgaaf altijd voor de gehele lopende jaargang. Annuleringen dienen minstens een maand voor het einde van de jaargang te worden opgegeven.

Auteursrechten voorbehouden. Overnemen van artikelen of gedeelte(n) van artikelen mag alleen geschieden met schriftelijke toestemming van de redactie en de auteur(s). Overname uit de rubriek "Aankondigingen & mededelingen" is, mits met bronvermelding, toegestaan.

Foto omslag: Detail wensgravure van L. Schweickhart, zie p. 88

Ploerten, fielten, omgekeerde Armiaanen, vuile Roomschegezinden en andere Goudsche Helden. **Een anoniem orangistisch pamflet uit de Patriottentijd**

Wim Knoop

Inleiding

De Patriottentijd (1780-1787) staat momenteel sterk in de belangstelling. Op 21 juni 2007 hield de Engelse historicus Jonathan Israel, schrijver van het vuistdikke standaardwerk *The Dutch Republic*,¹ de KB-lezing 2007, ter afsluiting van zijn fellowship bij de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. Hij stelde in deze lezing dat de Nederlandse patriottenbeweging de eerste en enige grote Europese democratische massabeweging is geweest die voorafging aan de Franse Revolutie (1789-1794). Deze beweging, gebaseerd op de Nederlandse Verlichting, is volgens Israel van cruciaal belang voor ons begrip van de westerse Verlichting als geheel en geeft de achttiende-eeuwse Nederlandse geschiedenis een centrale rol in de geschiedenis van het Westen. Alle reden dus om aan dit tijdvak de nodige aandacht te besteden.

Ter afsluiting van zijn fellowship schreef Jonathan Israel *In strijd met Spinoza*, waarin hij een eigen beeld geeft van de Patriottenbeweging in Nederland. Israel heeft voor zijn onderzoek gebruik gemaakt van de omvangrijke collectie pamfletten van de Koninklijke Bibliotheek.² Over een van die vele KB-pamfletten, daterend uit de Patriottentijd, handelt dit artikel.

Het anonieme pamflet als politiek strijdmiddel

De politieke strijd in de Patriottentijd (1780-1787) tussen patriotten en orangisten vond, voor zover die met papier en inkt werd uitgevochten, op meerdere niveaus plaats, ook in Gouda.

Allereerst gebeurde dit binnen de vroedschap en de magistraat. Het vereist vandaag de dag de nodige kennis van zaken om in de verslagen van de vergaderingen de politieke debatten te volgen en de scheidslijnen helder te ontwaren. Het schrift is moeilijk te lezen, vaak ambtelijk van toon, en altijd gebruikte men een brede omhaal van woorden in soms eindeloze zinnen, zodat de politieke boodschap lastig is te ontdekken.

Het tweede niveau is dat van de rekesten ofwel verzoekschriften, ingediend bij instellingen als de vroedschap, de magistraat, de krijgsraad van de schutterij, en dergelijke. Rekesten werden ingediend door groepen van politiek geëngageerde burgers met de bedoeling om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Deze rekesten vormen een bron om de politieke gedachten van de burgerij te analyseren.

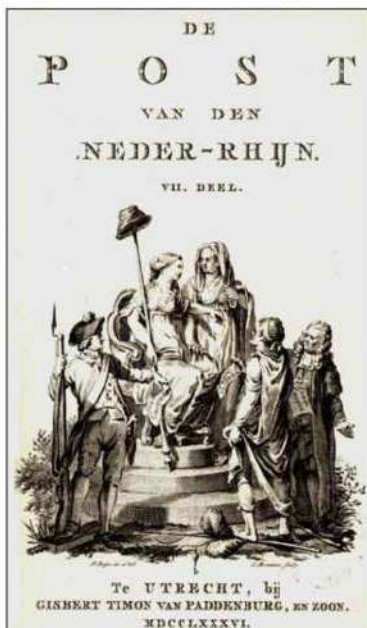
¹ Israel, J.I., *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall, 1477-1806* (Oxford 1995). Ook in Nederlandse vertaling verkrijgbaar: *De Republiek 1477-1806* (Franeker 1996).

² Israel, J.I., *In strijd met Spinoza. Het failliet van de Nederlandse Verlichting (1670-1800)* (Amsterdam 2007).

Omdat men in zo'n rekest de eigen zaak bepleitte, en men uiteraard door de stedelijke overheid gehoord wilde worden, was de taal vormelijk, vaak ook wijdlopieg en bijna altijd overdreven beleefd van toon. Van patriotse zijde is bekend dat notaris Willem van der Wagt de rekesten opstelde, aan orangistische zijde gebeurde dat o.a. door de advocaat Frederik van der Hoeve (de zoon van een orangistische Goudse regent).

Het derde niveau is dat van de politieke pers, met bladen als *De Post van den Neder-Rhijn* en *De Politieke Kruyer* (beide patriots), en de orangistische tegenhangers, zoals *De Ouderwetse Nederlandsche Patriot*. De toon van deze bladen was stevig te noemen, en was soms hard en fel, zeker in de populaire, goedkope volksblaadjes, zoals *De Politieke Praatvaar* (patriots) en de tegenhanger, *De Politieke Praatmoer* (orangistisch). Dergelijke bladen werden in Gouda natuurlijk gelezen, maar voor zover mij bekend werden ze in Gouda zelf niet geproduceerd.³ Deze bladen berichtten zo nu en dan ook over Gouda. Dat gebeurde, zoals gebruikelijk in dit soort publicaties, vaak behoorlijk tendentiek, en het al dan niet toelaten van deze bladen was om die reden weer inzet van partijstrijd. Zo kwam van het een het ander.

En dan is er nog het vierde niveau, dat van de anonieme politieke pamfletten. Hier treft men geen beleefdheidsfrases aan of wijdlopieg debatten. Nee, de toon is rauw en hard, en er werd bijna altijd keihard op de man gespeeld. Ook schrok men niet terug voor beledigingen, zware beschuldigingen, roddel en achterklap; het verspreiden van al dan niet valse geruchten werd evenmin geschuwd. Niet voor niets verschenen dit soort pamfletten anoniem, of de schrijver gebruikte een schuilnaam. Beide partijen maakten gebruik van dit politieke strijdmiddel, en produceerden in de jaren 1780-1787 een ware stortvloed van pamfletten.⁴

Titelpagina van de Post van den Neder-Rhijn anno 1786 (Gouda, SAMH, Librije-coll. 546 D 20). Dit was het bekendste patriotse tijdschrift.

³ Een compleet overzicht van de politieke tijdschriften in de periode 1781-1787 treft men aan in Wissing, P. van, *Stokebrand Janus 1787* (Nijmegen 2003), Bijlage 1, 333-351. In dit overzicht wordt Gouda niet genoemd. Van de Goudse stadsdrukkers in deze periode, Johannes van der Klos en Wouter Verblauw, is ook geen vermelding bekend dat zij dergelijke bladen uitgaven of drukten. Wel was W. Verblauw lid van de Patriottische Sociëteit.

⁴ Een goed voorbeeld voor Gouda is het patriotse pamflet *De Goudasche en Utrechtsche Optica*, uit 1783. Het verscheen anoniem, maar thans weten we dat de patriotse broodschrijver Nicolaas Hoefnagel (1735-1784) de auteur was. Via veel grove taal en achterklap werd ont-

Wie zich in ons jaar 2007 zorgen maakt om de toon van het politieke debat of het taalgebruik van sommige columnisten ("gaat dat niet wat ver, kan men dat nu allemaal zo maar zeggen of schrijven"), welnu, die kan ik de lectuur van de politieke pamfletten uit de jaren '80 van de achttiende eeuw van harte aanbevelen. Het is ongelooflijk wat daarin allemaal gezegd kon worden. Natuurlijk werd er wel tegen geprotesteerd, maar in de praktijk haalde dat weinig uit. De overheid kneep soms een oogje toe als het pamflet in het eigen politieke straatje paste. De drukkers en verspreiders, die er flink aan verdienden (de pamfletten werden verkocht), waren moeilijk op te sporen, en de auteurs waren meestal - we merkten het al eerder op - anoniem, een duidelijk teken dat ze zelf ook wel beseften hoe gevaarlijk ontdekking kon zijn. Om dit soort redenen is er vaak weinig bekend over deze literaire onderwereld tijdens het Ancien Régime.

Iets voor de Patriotten. Een antipatriots pamflet uit 1784 of 1785

Hierboven noemden we reeds, in het kader van de recente KB-lezing van Jonathan Israel, de in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag berustende pamflettenverzameling. Die werd door W.P.C. Knuttel gecatalogiseerd. Daar zitten werkelijk prachtige vondsten tussen.

Zoals het pamflet *Iets voor de Patriotten*, dat trouwens ook te vinden is in de Librije van het Streekarchief Midden Holland.⁵ Het is een fel antipatriots pamflet dat dateert uit vermoedelijk najaar 1784 of begin 1785, telt 11 pagina's in druk, en is een juweeltje van partijpolitieke (in dit geval: orangistische) vuilspuiterij. Pagina na pagina worden Goudse patriotse voormannen met naam en toenaam genoemd en vervolgens op de meest grove wijze over de hekel gehaald. Het pamflet is gedateerd op 1 oktober 1784, maar dat kan m.i. niet kloppen.

De pamflettist noemt als de vier kapiteins van de Goudse schutterij de heren Blauw, Van der Does, Griffioen en Couperus. Zij bekleedden dit ambt echter in het jaar 1785. In 1784 waren dat de heren Jongejan, Schoon, Couperus en Blauw. De conclusie is dat het pamflet niet van oktober 1784 is, maar op zijn vroegst uit het begin van 1785 dateert.⁶

Het pamflet werd ondertekend door Arij Veen, turfboer uit Sluipwijk. Het lijkt echter uiterst onwaarschijnlijk dat het hier om een Sluipwijkse turfboer gaat, gezien stijl en inhoud van het pamflet. Eerder kan men vermoeden dat een Goudse of een Leidse orangist achter deze naam schuil gaat, iemand met een redelijke algemene ontwikkeling.

---

huld wie engelsgezind (lees oranjegezind) was te Gouda. De tekst was zeer hatelijk tegen een aantal regenten te Gouda en tegen R.M. van Goens (hoogleraar te Utrecht, orangist, publicist, en redacteur van het orangistische blad *De Ouderwetse Nederlandsche Patriot*, 1748-1810). Het pamflet is opgenomen in Knuttel (20622), maar is ook te vinden in de Librije van het Goudse archief (502 A 94). Met dank aan de historicus en publicist Ton Jongeneelen voor de gedetailleerde informatie over Hoefnagel.

⁵ SAMH, AC 192, Librije Gouda, signatuur 1139 F 117, *Iets voor de Patriotten*. Sluipwijk, 1 oktober 1784, Pamflet, gedrukt, 11 pagina's. Ook in Knuttel: 20918.

⁶ SAMH, AC 01, AOG, inv. nr. 448-449, *Lijsten van de heren van de regering der stad Gouda sedert 1600*.

Bij dit tamelijk doorzichtige pseudoniem is sprake van een stijlform die in pamfletten vaak voorkomt: een naïeve boer die als turfleverancier goede contacten in de stad heeft, tegelijkertijd betrokken en afstandelijk is, en zogenaamd objectief verslag doet van wat hem op zijn reizen zoal ter ore is gekomen.

Demonisering van de tegenstander: het orangistische vijandbeeld

Bij eerste lezing lijkt het pamflet niet veel meer te zijn dan het pagina na pagina uitschelden van de tegenstander. Van talrijke patriotten wordt uitgebreid de doopceel gelicht, waarbij de pamflettist er niet voor terug schrikt om daaruit juist de meest negatieve punten naar voren te halen. Een greep: dronkenschap wordt veel genoemd, een enkeling (Van der Does) heeft zich zelfs dood gezopen. De zwager van Jan Kleijpool is onlangs wegens sodomie opgehangen. Willem van Genderen is bankroet van Schoonhoven naar Gouda gekomen, en is een schelm en bedrieger, die een stakker in het oudemannenhuis heeft opgelicht. Dominee Dirk Cluwen uit Sluipwijk verlinkt orangistische boeren bij de baljuw van Gouda. Anderen duidt hij aan als vuilakken, heidenen, of *Goudse Helden* (de leden van het vrijkorps) en lafaards. Katholieken heten *vuile roomschgezinden*, remonstranten noemt hij *omgekeerde armiaanen*. Nog anderen zijn hoerenlopers en slaan hun vrouw, of ze plegen overspel en zijn dan zo dom zich daarbij te laten betrappen, al hun *fielterijen* zijn gewoon te veel om op te noemen. Enzovoort.

Maar bij tweede lezing blijkt de schrijver wel degelijk zeer doelgericht te werk te gaan. Zijn pamflet toont ons namelijk, door alle vuilspuiterij heen, op glasheldere wijze in vijf delen het vijandbeeld zoals de orangisten dat hadden van hun tegenstanders, de patriotten.

Ten eerste moeten enkele patriotsgezinde dominees van de gereformeerde kerk het ontgelden. Ten tweede worden de vrijkorporisten weggezet als een stelletje lafbekken. Ten derde worden de (Leidse) uitgevers en redacteurs van patriotse publicaties, alsmede de boekhandelaren die ze verkopen, onder vuur genomen.

CLUWEN, Leeraar te Sluipwijk, door de Pruisische
Huulhaaren mishandeld.

Op zondagmiddag 23 september 1787 werd de patriotsgezinde dominee van Sluipwijk, Dirk Cluwen, door Pruisische soldaten gevangen genomen, aan een paard vastgebonden en zo naar Gouda gesleept. Uit: Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden ... ten vervolge van Wagenaars Vaderlandsche Historie, dl. 17, Amsterdam 1796 (Gouda, SAMH, Librije-coll. 541 G 28)

Ten vierde worden met name remonstranten ("omgekeerde Armiaanen") en katholieken ("vuile Roomsgezinden") beledigd en belasterd. En ten vijfde worden de helden van de staatsgezinde traditie (de gebroeders De Witt, Van Oldenbarnevelt) volkomen geridiculiseerd, en hun symbolen (het stokje van Van Oldenbarnevelt) belachelijk gemaakt. Aanhangers van die staatsgezinde traditie, de regenten, worden door de pamflettist afgeschilderd als een stelletje baantjesjagers. Beschreven wordt hoe de neven Bisdom, allen leden van een Haastrechts-Goudse regentenfamilie, elkaar handig de goedbetaalde baantjes toespelen, maar het bijbehorende zware werk (zoals op een oorlogsbodem het zeegat uit) het liefst aan anderen uitbesteden, en zelf, zoals de schout bij nacht Evert Bisdom, modieus in het sits gekleed en met een parasol in de hand tegen de felle zon, door de stad paraderen.

Waarom richtte de pamflettist zijn in gif gedoopte pijlen op deze vijf groepen? Omdat deze vijf groepen precies de machtsbasis van de patriotten vormden. De patriotse regenten die zich tegen Oranje keerden deden dat mede vanuit de staatsgezinde traditie van de "Ware Vrijheid", dat is een staatsbestel zonder stadhouder. De publieke opinie werd grotendeels gedomineerd door de patriotse pers. Hun invloedrijke periodieken, als *De Post van den Neder-Rhijn* en *De Politieke Kruyer*, verschenen in voor die tijd fantastische oplagen. De vrijkorpsen vormden de belangrijkste machtsbasis van de patriotten. Eigenlijk waren ze bedoeld als burgermilities, ter vervanging van het staande leger van de stadhouder, maar in de praktijk bleken ze een nuttig machtsmiddel in de strijd tegen de orangisten. Katholieken, doopsgezinden en remonstranten werden in grote aantallen in het patriotse kamp aangetroffen. Als tweederangs burgers hadden zij veel te winnen bij een politieke gelijkberechtiging, bijvoorbeeld vrijheid van godsdienst en toegang tot de publieke ambten. Omgekeerd zou dit het einde betekenen van de positie van de nederduits gereformeerde kerk als staatskerk, en van de exclusieve toegang van haar leden tot de openbare ambten. Vooral het gereformeerde kerkvolk, voor hun inkomen vaak afhankelijk van toegang tot deze baantjes, vreesde deze dreiging zeer.⁷ Tot slot verwachtten de orangisten van de dominees van de gereformeerde kerk dat zij pal stonden voor de bijzondere verbintenis tussen God, Vaderland en Oranje, en de orthodoxie verdedigden. Dominees hadden door hun woord en daad invloed op het orthodoxe kerkvolk; patriotse dominees op de kansels moeten de orangisten een gruwel zijn geweest, zeker als ze ook actief lid waren van een exercierend vrijkorps, zoals dominee Dirk Cluwen uit Sluipwijk dat was, of, zoals dominee J.A. Smit uit Gouda deed, de oefeningen van het vrijkorps gekleed in ambtsgewaad (toog en bef) kwamen bekijken. De gemeenteleden wisten dan wel hoe laat het was.⁸

---

⁷ Hier lag een belangrijke bron van antipapisme bij het orthodoxe kerkvolk; immers, de katholieken vormden als grootste minderheidsgroep de sterkste bedreiging. Ook reikte de argwaan terug tot de vrijheidsstrijd tegen Spanje in de Tachtigjarige oorlog. Hagen, E., 'De groote Hoere. Papenvrees in de prinsgezinde politieke weekbladpers, 1781-1788', *De Achttiende Eeuw* 36 (2004), 21-30.

⁸ Kraijo, J., 'Levensschets van dominee J. A. Smit (1742-1800), predikant te Twello (1763-1772), Breukelen (1772-1777) en Gouda (1777-1800)', *De Hoeksteen. Tijdschrift voor vaderlandse kerkgeschiedenis* 30 (2001) nr. 4 van september 2001, 25-36.

Doel van het pamflet; zwakke positie van de orangisten in 1784-1785

Begrijpen we nu tegen welke groepen van tegenstanders het pamflet was gericht, en waarom, dan rijst vervolgens de vraag wat de schrijver met dit pamflet eigenlijk beoogde, en waarom het juist in deze periode verscheen.

Wie geen eigen machts- of geweldsmiddelen tegen een succesvolle tegenstander kan inzetten, die rest weinig anders dan machteloos gescheld en getier. Dat is toch enigszins de situatie die we hier aan de hand hebben. De macht van de stadhouder was gebroken; in september 1785 zou hij zelfs Den Haag verlaten. In de stad Utrecht, een patriots bolwerk, vonden sinds december 1784 landelijke bijeenkomsten van vrijkorpsen plaats. De patriotse pers beheerste allerwegen de publieke opinie, patriots regenten sloten zich aaneen. Daar tegenover kon de Oranjepartij weinig stellen. Organisatie bezat men nauwelijks, en teveel steunen op het orangistische lage volk deed het prestige van de beweging natuurlijk weinig goed. Zo werd iedere onschuldige "Oranje vrolijkheid", zoals op 8 maart bij de verjaardag van de Prins, of op 6 december (het feest van St. Nicolaas) door de patriotten direct veroordeeld als "oproer".⁹ In twee besluiten van juni 1784 en februari 1785 verboden de Staten van Holland zelfs het dragen van oranje.¹⁰ De situatie was voor de orangisten in de periode 1784-1785 dus zonder meer uiterst somber te noemen. Een anoniem pamflet was een van de weinige strijdmiddelen die hen leken te resten.

Het lezerspubliek

Het pamflet *Iets voor de Patriotten* is niet zozeer pro-Oranje, als wel anti-patriots. De meest massale aanhang voor de orangisten bevond zich onder het lage volk. Men moet dan denken aan schippersknechts, voerlieden, het orthodoxe kerkvolk, en verder het grauw uit de sloppen en stegen. Kleurrijke voorbeelden waren de Rotterdamse visvrouw Kaat Mossel (officieel was haar naam Catharina Mulder) met haar vriendin "Ruige Keet" (Keet Swenke),¹¹ en de Leidse bakker Adrianus Trago, die door hun felle orangisme zelfs in de gevangenis belandden.

Het lijkt mij zeer onwaarschijnlijk dat de schrijver deze doelgroep heeft willen bereiken. Hij begint zijn pamflet wel met zich als een simpele Sluipwijkse turfboer voor te stellen, maar dat blijkt slechts een stilistisch excuus en een retorische eis voor het toepassen van plat en grof taalgebruik.

---

⁹ Grijzenhout, F., *Feesten voor het Vaderland. Patriotse en Bataafse feesten 1780-1806* (Zwolle 1989), 45-50.

¹⁰ Publicatie van de Staten van Holland van 16 juni 1784 bevatte een verbod op *het dragen van eenige tekenen of leuzen van oproer*. In de praktijk hield deze nog algemeen verwoorde publicatie in dat de kleur oranje vanaf die dag verboden was in Holland. Strenger en veel gericht was de tweede publicatie van de Staten van Holland van februari 1785, die ook het dragen van *Oranje Cocardes, Strikken, Linten, Papieren en alle andere versierselen van Oranje couleur* verbood, met zelfs de doodstraf als uiterste sanctie. Colenbrander, deel 2, 66, 76.

¹¹ Dekker, R.M., 'Kaat Mossel. De verpersoonlijking van de Oranjeliefde' in: H.M. Beliën (red.), *Nederlanders van het eerste uur. Het ontstaan van het moderne Nederland, 1780-1830* (Amsterdam, 1996), 41-48.

De auteur snijdt in zijn pamflet moeilijke thema's aan, zoals de intellectuele pen-nenstrijd uit de jaren '60 en '70 (de zogenaamde *socratische oorlog*), veronderstelt dat zijn lezers bekend zijn met allerlei details uit de vaderlandse geschiedenis, en somt ook enige verboden boeken en pamfletten op (een zelfs met een Franse titel). Dit alles zal, zelfs toen niet, door iemand uit het grauw of gemeen zijn begrepen, als men al kon lezen.¹² Het pamflet is primair bedoeld om gelezen te worden door de patriotten, precies zoals de titel ook zegt.

De publicatie sloot aan op andere pamfletten die al eerder in Leiden waren versche- nen. In de volgende paragraaf komen deze Leidse pamfletten aan de orde. In 1785 en 1786 verschenen twee vervolgen, die er min of meer mee samenhangen.¹³ Het pamflet *Iets voor de Patriotten* kan daarom beter worden ingepast in het bredere kader van de felle pamflettenoorlog, zoals die in de jaren '80 van de achttiende eeuw woedde.

Die pamflettenoorlog werd gevoerd door allerhande, al dan niet anonieme, (brood-) schrijvers, publicisten, redacteuren, uitgevers, boekverkopers, dominees, studenten, hoogleraren, en meer van dat soort personen. Zij vochten die strijd uit met inkt, en allereerst tegen elkaar, kortom, het waren mensen die gewend waren met dit soort strijdmiddelen en argumenten om te gaan.

De Leidse Ietsen in relatie tot Iets voor de Patriotten

Hierboven werd gesuggereerd dat de auteur ook uit Leiden afkomstig zou kunnen zijn. Een deel van het pamflet gaat namelijk niet over Gouda, maar over specifiek Leidse toestanden.

In Leiden woedde vanaf 1784 een felle pamflettenstrijd. In dat jaar verscheen het anonieme pamflet *Iets voor Leiden*, fel orangistisch van toon. De - eveneens anonieme - tegenstanders reageerden met vergelijkbare pamfletten, die ze ook *Iets voor Leiden* noemden, en van 2 tot 5 doornummerden. Die eerste Leidse *Iets* wordt door onze pamflettist in bescherming genomen, door het een *recht Vaderlandsch blaadje* te noemen, wat in die tijd betekende: orangistisch.

De hoogleraar theologie aan de universiteit van Leiden, Carolus Boers (1746-1814), voelde zich zó aangevallen in het beledigende "Klinkdicht" op bladzijde 9 (zijn ortho-doxie werd in twijfel getrokken door de beschuldiging van socinianisme, en daarnaast werd hij beschuldigd van heimelijk remonstrants gedachtegoed prediken: *Om, onder Gommers schijn, Armijn in het hart te preeken.*), dat hij van de burge-meesters van Leiden gedaan kreeg dat het pamflet *Iets voor de Patriotten* op 24 december 1785 werd verboden.¹⁴

---

¹² Een orangistisch rekest uit april 1787 werd te Gouda ondertekend door 580 personen; hier- van ondertekenden er maar liefst 208, dat is 36%, met een kruisje. SAMH, AC 01, OAG, inv. nr. 34, 23-24 april 1787.

¹³ Namelijk: *2de Iets voor de Patriotten, of vervolg van den Sluipwijkischen turfboer* (uit 1785, niet in Knuttel) en *Iets voor de nieuwbakken Patriotten te Sluipwijk en Reeuwijk* (uit 1786, Knuttel 21430), nu geschreven door Arij Turf. Ook in dit pamflet kreeg dominee Dirk Cluwen van Sluipwijk het zwaar voor de kiezen.

¹⁴ Vliet, R. van, *Elie Luzac (1721-1796). Boekverkoper van de Verlichting* (Nijmegen 2005), 637. Het betrof hier een lokaal verbod. Van een verbod buiten Leiden (bijvoorbeeld in Gouda)

Auteur onbekend; de duistere wereld van de uitgevers van politieke pamfletten

Het zou hier te ver voeren ook de Leidse situatie geheel uit de doeken te doen. Wil men daar meer over weten, dan kan ik verwijzen naar het artikel van Rietje van Vliet in *Holland: Leidse Ietsen. Orangistische en patriotse propagandastrijd in Leiden (1784-1786)*. In dit artikel komt *Iets voor de Patriotten* ook aan de orde, en wordt bij monde van de Leidse orangist Johannes le Francq van Berkheij (1729-1812), een onbekende inwoner van Hazerswoude, als de auteur getipt.¹⁵ R.P.L. Arpots schrijft in zijn boek *Vrank en Vrij* het auteurschap aan Le Francq van Berkheij zelf toe (in de catalogus van Knuttel staat dat Johannes le Francq van Berkheij het pamflet voor een gedeelte heeft geschreven¹⁶), maar vermeldt daarbij wel dat dit door J.I. van Doorninck wordt ontkend.¹⁷ Een mogelijke kandidaat voor het auteurschap zou kunnen zijn de orangistische Dirk Noteboom, geneesheer te Waddinxveen (gelegen ten noordwesten van Gouda, aan de rivier de Gouwe) en schrijver van orangistische pamfletten, zoals *Het treurend Waddinxveen*. Dat de auteur¹⁸ van de lokale Goudse omstandigheden uitstekend op de hoogte was (hetzij uit de eerste hand, hetzij door anderen voorgelicht), is wel zeker.

In een tweede artikel gaat Van Vliet in op de positie van de orangistische Leidse uitgever Elie Luzac en diens verhandelingen over de vrijheid van drukpers. En verder komt in dit artikel de zogenaamde "Overraam-affaire" uitgebreid aan de orde.

---

was, voor zover mij bekend is, geen sprake. Jongenelen, *Van smaad tot erger. Amsterdamse boekverboden 1747-1794* (Amsterdam 1998); Knuttel, *Verboden boeken in de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Den Haag 1914).

¹⁵ Vliet, R. van, 'Leidse Ietsen. Orangistische en patriotse propagandastrijd in Leiden (1784-1786)', *Holland*, historisch tijdschrift 38 (2006), nummer 4, 289-304.

¹⁶ Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-catalogus*, deel 5, 246 (opmerking bij omschrijving van nr. 20918).

¹⁷ Arpots, R.P.L., *Vrank en Vrij. Johannes le Francq van Berkheij (1729-1812)* (Nijmegen 1990), 242. De door Arpots geciteerde J.I. Van Doorninck is de schrijver van: *Vernomde en naamlooze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren*. Deel 1: *Schuilnamen en naamletters* (Den Haag 1883); Deel 2: *Naamlooze geschriften* (Den Haag 1885). Oorspronkelijke titel: *Bibliotheek van Nederlandsche anonymen en pseudonimen* (Den Haag 1868-1870).

¹⁸ Op 6 april 1785 werd de in hechtenis genomen boekhandelaar Hendrik Arends door Amsterdamse schepenen ondervraagd: Was hij de uitgever van *Iets voor de Patriotten* en *Het treurend Waddinxveen*? Arends antwoordde dat het eerste hem was toegezonden en dat het tweede, geschreven door ene Noteboom te Waddinxveen, bij hem was gedrukt. De suggestie dat Noteboom ook de schrijver kan zijn geweest van het eerste pamflet is hiermee niet bewezen, wel dat, inzake de datering, het pamflet *Iets voor de Patriotten* op 6 april 1785 blijkbaar al bestond. De publicatiedatum zal gelegen hebben in de periode van begin januari tot zeg eind maart 1785. Zie ook hiervoor de opmerking bij voetnoot 6. GA Amsterdam, archief 5061, Rechterlijk archief, inv. nr. 455, *Confessieboek* maart 1785 - jan. 1786, fo. 93-95 (verhoor van Hendrik Arends, 6 april 1785). Met dank aan de historicus en publicist Ton Jongenelen, die zo vriendelijk was mij op deze Amsterdamse passage te attenderen.

Overraam was een uitspanning onder Leiderdorp waar illegaal orangistische pamfletten werden gedrukt.¹⁹ Hiermee gunt Van Vliet ons een interessante blik in de boeiende literaire onderwereld tijdens het Ancien Régime.²⁰

Nadere toelichting bij publicatie van Iets voor de Patriotten

Voor een beknopt overzicht van de Patriottentijd (1780-1787), met speciale aandacht voor Gouda, kan ik verwijzen naar een eerdere publicatie in *De Schatkamer* van december 2006, meer speciaal de pagina's 73-76.²¹

De tekst van het pamflet vindt u in dit nummer van *De Schatkamer* volledig afgedrukt (pag. 13 e.v.). Niet altijd zal het, vrees ik, de hedendaagse lezer duidelijk zijn wie de personen waren die door onze anonieme pamflettist worden genoemd, temeer daar hij soms niet meer dan de initialen van de persoon in kwestie vermeldt. Dan wordt het wel erg zwaar puzzelwerk. Daarnaast gingen pamfletten vaak in op actuele toestanden, of haakten ze in op gedachtegoed dat in die tijd als algemeen bekend kon worden verondersteld (althans, bij de geletterde elite), maar nu niet meer. In al die situaties heb ik verklarende voetnoten aan de tekst toegevoegd.²² Op die manier hoop ik dat de lezer voor even in de huid kan kruipen van een pamfletlezende Gouwenaar uit 1784 of 1785. Of dat een patriotse of een orangistische huid is, dat laat ik graag aan de smaak en voorkeur van de lezer zelf over.

Stel u dan voor, dat u op een zonnige middag de tabakshandel verlaat van Martinus Verzijl aan de Lange Tiendeweg (uw voorraad pijptabak is namelijk op), als op de Borstelbrug u een drukkersjongen tegen het lijf loopt. "Mijnheer, lezen? Anderhalve stuiver. Kopen?"

U zoekt in uw beurs, geeft de jongen zijn anderhalve stuiver, en laat u een nieuw pamflet in de handen drukken. Thuisgekomen stopt u uw gouwenaar met verse tabak, steekt er de brand in, en begint te lezen. Wat is het: zie ik u glimlachen, of bijt u van woede uw mooie pijp stuk?

---

¹⁹ Vliet, R. van, 'Leiden and censorship during the 1780s. The Overraam affair and Elie Luzac on the freedom of the press', in: J.W. Koopmans (ed.), *News and politics in early modern Europe (1500-1800)*, Leuven, Parijs and Dudley 2005.

²⁰ Ter vergelijking raadpleegt men het bekende boek van Robert Darnton over Frankrijk in deze zelfde periode: *De literaire onderwereld van het Ancien Régime* (Amsterdam 1985, vertaling uit het Engels van het origineel uit 1982: *The Literary Underground of the Old Regime*).

²¹ Knoops, W.A., 'Na Goejanverwellesluis. Gouda tussen revolutie en contrarevolutie (juni – september 1787)', *De Schatkamer. Regionaal Historisch Tijdschrift* 20 (2006) 73-112.

²² Met dank aan mevrouw dr. R. van Vliet en de heer dr. S. Vuyk. Beide historici waren zo vriendelijk om mij te helpen bij het redigeren van de voetnoten aangaande hun beider specialismen, respectievelijk de boekpublicatie te Leiden in de achttiende eeuw en de geschiedenis van de remonstrantse broederschap omstreeks 1800. Voor de voetnoten, behorend bij het Leidse deel van het pamflet, heb ik veel ontleend aan de twee artikelen van Van Vliet.

Geraadpleegde bronnen

- Gemeentearchief Amsterdam, archief 5061, Rechterlijk archief, inv. nr. 455, *Confessieboek* maart 1785 - januari 1786.
- Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, afdeling Handschriften, Brieven aan Rijklof Michaël van Goens (1748-1810), signatuur 130 F 5. Brieven 142, 154 en 156 (van februari t/m april 1783).
- SAMH, AC 01, OAG, inv.nr. 34, *Vroedschapsboek*, van maart 1786 tot juli 1787.
- SAMH, AC 01, OAG, inv.nr. 448-449, *Lijsten van de heren van de regering der stad Gouda sedert 1600*. Gedrukt in 1705 en aangevuld tot 1792 resp. 1805. Twee banden.
- SAMH, AC 01, OAG, inv.nr. 523, *Naamlijst der leden van de Patriottische Sociëteit te Gouda*. Gedrukt, z.d.
- SAMH, AC 192, Librije Gouda, signatuur 1139 F 117, *Iets voor de Patriotten*. Anoniem pamflet. Sluipwijk, gedateerd 1 oktober 1784. Gedrukt, 11 pagina's. Ook in Knuttel onder nummer 20918.
- SAMH, AC 192, Librije Gouda, signatuur 502 A 94, *De Goudasche en Utrechtse Optica*. Anoniem pamflet, 1783. Vermoedelijke auteur is Cornelis Hoefnagel (1735-1784). Gedrukt, 31 pagina's. Ook in Knuttel onder nummer 20622.
- SAMH, Doop- trouw- en begraafboeken: 7-12, 20-23, 29-30, 34-52, 56-58; Gaarderboeken: G2-G4 (gaarderboeken Middel op Trouwen), G9-G11 (gaarderboeken Middel op Begraven).

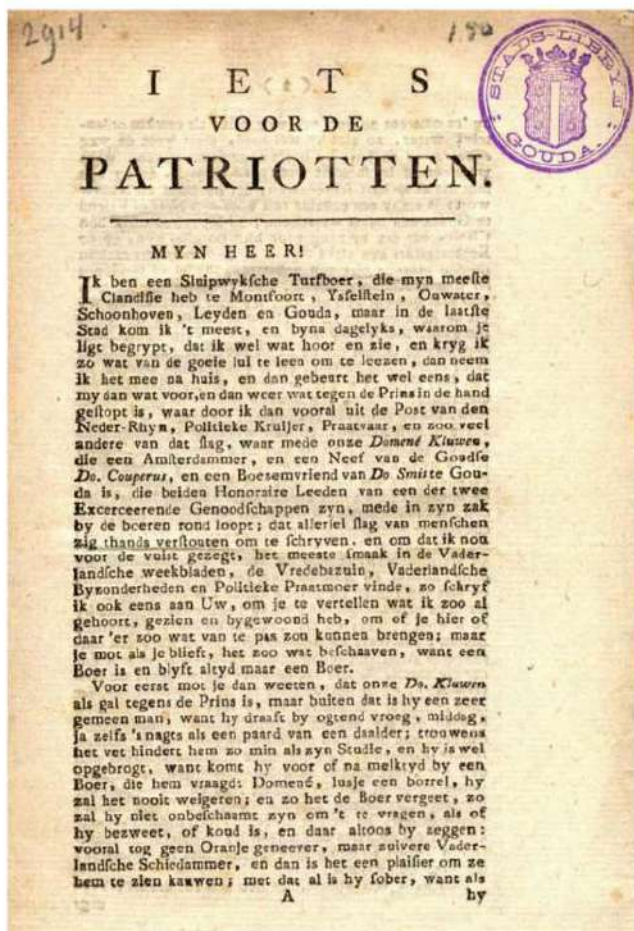
Geraadpleegde literatuur

- Arpots, R.P.L., *Vrank en Vrij. Johannes le Francq van Berkheij (1729-1812)* (Nijmegen 1990).
- Blok, P.J., *Geschiedenis eener Hollandsche stad. Deel 3: Eene Hollandsche stad onder de Republiek* (Den Haag 1916). [Betreft Leiden.]
- Buijnsters, P.J., *Wolff & Deken. Een biografie* (Leiden 1984).
- Colenbrander, H.Th., *De patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden* (3 dln.; 's-Gravenhage 1897-1899).
- Darnton, Robert, *De literaire onderwereld van het Ancien Regime* (Amsterdam 1985).
- Dekker, R.M., 'Kaat Mossel. De verpersoonlijking van de Oranjeliefde' in: H.M. Beliën (red.), *Nederlanders van het eerste uur. Het ontstaan van het moderne Nederland, 1780-1830* (Amsterdam, 1996), 41-48.
- Doorninck, J.I. van, *Vermomde en naamloze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren*. Deel 1: *Schuilnamen en naamletters* (Den Haag 1883); Deel 2: *Naamloze geschriften* (Den Haag 1885). Oorspronkelijke titel: *Bibliotheek van Nederlandsche anonymen en pseudoniemen* (Den Haag 1868-1870).
- Geyl, P., *De patriottenbeweging 1780-1787* (Amsterdam 1947).
- Grijzenhout, F., *Feesten voor het Vaderland. Patriotse en Bataafse feesten 1780-1806* (Zwolle 1989).
- Hagen, E., 'De groote Hoere. Papenvrees in de prinsgezinde politieke weekbladpers, 1781-1788', *De Achttiende Eeuw* 36 (2004), 21-30.

- Hattum, M.A.C.M. van, *De patriotten te Gouda* (Purmerend 1934).
- Israel, J.I., *De Republiek 1477-1806* (Franeker 1996).
- Israel, J.I., *In strijd met Spinoza. Het failliet van de Nederlandse Verlichting (1670-1800)* (Amsterdam 2007).
- Jong, J.J. de, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad. Gouda 1700 -1780* ('s-Gravenhage 1985).
- Jong, M.G.C.J., 'Sodomie in oud-Gouda', *Tidings van die Goude* 4 (1986), nr. 4, 5-9.
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* (Den Haag en Amsterdam, 1833-1848, zes delen).
- Jongenelen, T., *Van smaad tot erger. Amsterdamse boekverboden 1747-1794* (Amsterdam 1998).
- Knoop, W.A., 'Na Goejanvervellesluis. Gouda tussen revolutie en contrarevolutie (juni -september 1787)', *De Schatkamer. Regionaal Historisch Tijdschrift* 20 (2006) 73-112.
- Knuttel, W.P.C., *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, 1486-1853* ('s-Gravenhage 1889-1920, 9 delen in 10 banden; fotomechanische herdruk, Utrecht 1978).
- Knuttel, W.P.C., *Verboden boeken in de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Den Haag 1914).
- Kölker, A.J., *Haastrecht. Hoofdstukken uit het ontstaan en de ontwikkeling van 'die Steede ende Landen van Haestregt' tot het begin van de 19^e eeuw* (Dordrecht 1974).
- Kraijo, J., 'Levensschets van dominee J.A. Smit (1742-1800), predikant te Twello (1763-1772), Breukelen (1772-1777) en Gouda (1777-1800)', *De Hoeksteen. Tijdschrift voor vaderlandse kerkgeschiedenis* 30 (2001), nr. 4 van september 2001, 25-36.
- Meer, Th. van der, *Sodoms zaad in Nederland. Het ontstaan van homoseksualiteit in de vroegmoderne tijd* (Nijmegen 1995).
- *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, mei 1783.
- Schulte Nordholt, J.W., *Voorbeeld in de verte. De invloed van de Amerikaanse revolutie in Nederland* (Baarn 1979).
- Singeling, C.B.F., *Gezellige schrijvers. Aspecten van letterkundige genootschappelijkheid in Nederland, 1750-1800* (Amsterdam 1991).
- Theeuwen, P.J.H.M., *Pieter 't Hoen en De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787). Een bijdrage tot kennis van de Nederlandse geschiedenis in het laatste kwart van de achttiende eeuw* (Hilversum 2002).
- Verberne, L.G.J., *Gijsbert Karel's leerjaren* (Amsterdam 1931).
- *Verzameling van plaacaaten, resolutiën en andere authentieke stukken enz. betrekking hebbende tot de gewichtige gebeurtenissen in September 1787, bevooren en vervolgens (1784-1792) in het gemeenebest der Vereen. Nederlanden voorgevallen*, 50 delen, J.A. de Chalmot ed. (Kampen 1788-1794). [Veelal afgekort tot: Chalmot, *Verzameling.*]
- Vles, E.J., *Pieter Paulus (1753-1796). Patriot en Staatsman* (Amsterdam 2004).
- Vliet, R. van, *Elle Luzac (1721-1796). Boekverkoper van de Verlichting* (Nijmegen 2005).

- Vliet, R. van, 'Leiden and censorship during the 1780s. The Overraam affair and Elie Luzac on the freedom of the press', in: J.W. Koopmans (ed.), *News and politics in early modern Europe (1500-1800)*, Leuven, Parijs and Dudley 2005.
- Vliet, R. van, 'Leidse Ietsen. Orangistische en patriotse propagandastrijd in Leiden (1784-1786)', *Holland*, historisch tijdschrift 38 (2006), nummer 4, 289-304.
- Vuyk, S., *Verlichte verzen en kolommen. Remonstranten in de letterkunde en tijdschriften van de Verlichting 1720-1820* (Amsterdam 2000).
- Wissing, P. van, *Stokebrand Janus 1787* (Nijmegen 2003).
- Wit, C.H.E. de, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw, 1780-1787. Oligarchie en proletariaat* (Oirsbeek 1974).

*Eerste pagina
van het pamflet
'Iets voor de
patriotten'
(Gouda, SAMH,
Librije-coll.
1139 F 117)*

Bron (bij archivalia staat tevens de vindplaats vermeld):

SAMH, AC 192, Librije Gouda, signatuur 1139 F 117

Ary Veen, "Iets voor de patriotten", 1784. Sluipwijk, gedateerd op 1 oktober 1784. Pamflet, gedrukt, 11 pagina's (Amsterdam, H. Arends). Ook in Knuttel: 20918.

Opmerkingen:

Zie ter inleiding mijn artikel over dit pamflet. De oorspronkelijke paginanummering staat in de tekst tussen [vierkante haken] aangegeven.

Gecontroleerd met origineel:

Gecontroleerd met origineel 18-02-2007 WK en 20-02-2007 LK.

---

[1] IETS VOOR DE PATRIOTTEN.

MIJN HEER!

Ik ben een Sluipwijksche Turfboer, die mijn meeste Clandisie heb te Montfoort, IJsselstein, Ouwater, Schoonhoven, Leijden en Gouda, maar in de laatste Stad kom ik 't meest, en bijna dagelijks, waarom je ligt begrijpt, dat ik wel wat hoor en zie, en krijg ik zo wat van de goeie lui te leen om te leezen, dan neem ik het mee na huis, en dan gebeurt het wel eens, dat mij dan wat voor, en dan weer wat tegen de Prins²³ in de hand gestopt is, waar door ik dan vooral uit de Post van den Neder-Rhijn, Politieke Kruijer, Praatvaar, en zoo veel andere van dat slag,²⁴ waar mede onze *Domené Kluwen*, die een Amsterdammer, en een Neef van de Goudse *Do. Couperus*, en een Boezemvriend van *Do. Smit* te Gouda is,²⁵ die beiden Honoraire Leeden van een der twee Excerceerende Genoodschappen²⁶ zijn, mede in zijn zak bij de boeren rond loopt; dat allerlei slag van menschen zig thands verstouten om te schrijven, en om dat ik nou voor de vuist gezegt, het meeste smaak in de Vaderlandsche weekbladen, de Vredebazuin, Vaderlandsche Bijzonderheden en Politieke

---

²³ Willem V, prins van Oranje (1748-1806), erfstadhouder van 1751 (in 1766 ingehuldigd) tot 1795.

²⁴ Bedoeld zijn hier enkele patriotse tijdschriften: *De Post van den Neder-Rhijn* (Utrecht, 1781-1787, door G.T. van Paddenburg uitgegeven, redacteur Pieter 't Hoën), *De Politieke Kruijer* (Amsterdam, 1782-1787, door J. Veriem uitgegeven, redacteur J.C. Hesper) en *De Politieke Praatvaar* (Leiden, 1784-1785, door C.F. Koenig uitgegeven, auteurs P. van Schelle en J. Steenwinkel). De *Post* en de *Kruijer* werden gelezen door een wat meer ontwikkeld publiek, terwijl de *Praatvaar* als een patriots volksblaadje voor de "mindere klasse" (met een oplage van 2200 stuks) was bedoeld. Van Wissing, *Stokebrand Janus 1787*, 333-351; Theeuwen, *De Post*, 583-584.

²⁵ Dominee Dirk Cluwen te Sluipwijk en de dominees P.T. Couperus en J.A. Smit te Gouda, allen van de nederduits gereformeerde kerk. De drie dominees stonden bekend om hun patriotse gezindheid; Dirk Cluwen was zelfs een actief lid van het Goudse vrijkorps, dat wil zeggen dat hij in uniform deelnam aan de exercities.

²⁶ Het patriotse vrijkorps te Gouda, opgericht op 3 juli 1785, dat als leus voerde: *Eendragt maakt Magt*.

Praatmoer²⁷ vinde, zo schrijf ik ook eens aan Uw, om je te vertellen wat ik zoo al gehoord, gezien en bijgewoond heb, om of je hier of daar 'er zoo wat van te pas zou kunnen brengen; maar je mot als je blijft, het zoo wat beschaaven, want een Boer is en blijft altijd maar een Boer.

Voor eerst mot je dan weeten, dat onze *Do. Kluwen* als gal tegens de Prins is, maar buiten dat is hij een zeer gemeen man, want hij draaft bij ogtend vroeg, middag, ja zelfs 's nagts als een paard van een daalder; trouwens het vet hindert hem zo min als zijn Studie, en hij is wel opgebracht, want komt hij voor of na melktijd bij een Boer, die hem vraagd: Domené, lusje een borrel, hij zal het nooit weigeren; en zo het de Boer vergeet, zo zal hij niet onbeschaamt zijn om 't te vragen, als of hij bezweet, of koud is, en daar altoos bij zeggen: vooral tog geen Oranje geneever, maar zuivere Vaderlandsche Schiedammer,²⁸ en dan is het een plaasier om ze hem te zien kauwen; met dat al is hij sober, want als [2] hij 'er omtrent zo veul van weg heit, als een koe ordentelijk water, zo ziet hij wel rood, maar weet de weg evenwel te rooijen; hij heeft ongemeene gaven, want wanneer of hij studeert weet geen mensch, en hij kan met dat al zo hart schreeuwen, dat hij bond en blaauw wort; ja als hij een enkele reis voor zijn Neef of Vriend te Gouda een beurt waarneemt,²⁹ zo blijven de menschen t'huis, om dat zij bang voor hun oorvlies zijn, en de Kerkmeesters zijn altijd blij als hij gedaan heeft, dat hun mooie glaazen³⁰ niet zijn gebarsten; hij word te Gouda *het verwart Kluwen* genoemd, maar dat is om dat zij hem zoo niet gewent zijn als wij, wij zijn niet doof als wij uit de Kerk koomen, en wel gestigt: want als wij 'er na toe gaan, stoppen wij onze ooren vol watten; hij loopt dagelijks na Gouda om de lik of fep³¹ bij den een of ander Nieuwerwetsche Patriot,³² en is vooral altoos welkom bij den *Bw. P.....r v.. B..e*,³³ sedert dat hij dien Heer die dienst heeft gedaan, van hem de Boeren te gaan opnoemen, die de Zakelijke Inhoud van

---

²⁷ Dit waren orangistische tijdschriften, achtereenvolgens: *De Vredebazuin* (Rotterdam, 1783-1785, door J. Hofhout uitgegeven, auteur Elie Luzac, uit Leiden), *Vaderlandsche Bijzonderheden* (Amsterdam, 1785-1788, door H. Arends uitgegeven, auteur Johannes le Francq van Berkheij) en *De Politieke Praatmoer* (Amsterdam, 1784-1785, door J. Bom en H. Arends uitgegeven, auteur W.P. Turnbull de Mikker, bijdragen van Johannes le Francq van Berkheij). Van Wissing, *Stokebrand Janus 1787*, 333-351.

²⁸ Schiedam, de stad van de branders en een voornaam producent van jenever, gold als een patriotse stad.

²⁹ Dat wil zeggen dat hij een kerkdienst waarnam voor zijn neef Couperus, of voor zijn vriend Smit.

³⁰ De Goudse Glazen, de beroemde gebrandschilderde ramen van de St. Jan.

³¹ Aan de fep zijn = aan de drank. De pamflettist doet veel moeite Cluwen als een dronkelap voor te stellen.

³² De orangisten noemden de patriotten "Nieuwerwetsche Patriotten", een negatief op te vatten benaming ("moderne flauwekul", zouden wij nu zeggen), terwijl zij zich zelf als "Ouderwetsche Patriotten" omschreven, ofwel: vaderlandslievend, degelijk en betrouwbaar. Zo droeg een orangistisch tijdschrift als titel: *De Ouderwetse Nederlandsche Patriot* (Den Haag, 1781-1782, door P.F. Gosse uitgegeven, en vervolgens te Rotterdam, 1782, door L. Bennet en R. Hake uitgegeven, redacteur R.M. van Goens).

³³ Mr. C.N. Plemper van Bree (1730-1805), baljuw te Gouda van 1782 tot 1787.

de Memorie van den Prins³⁴ in huis hadden, en van wien zij ze uit de Stad hadden gekreegen, en hij aan dien Heer belooft heeft, zo als hij ook trouw heeft gedaan, namentlijk om ze bij de Boeren zo wel optehalen, als den Bw. in de Stad bij de Boekverkoopers niet alleen,³⁵ maar zelfs bij deftige Luiden, als Predicanten, Advocaaten &c. gedaan heeft; en dat zonder Authorisatie van B.....n of S.....n,³⁶ ja zelfs zonder hun kennis, en dat wel met ijsselijke dreigementen, schoon bij veele, maar bijzonder bij eene *Domené* en *Advocaat* slegt ten haring is gevaaren,³⁷ en met aan eenige Burgers de vuilste, ja godlooste boekjes in de plaats te geeven; en zo heeft onze *Domené* bij de Boeren gedaan; en *Do. Couperus*³⁸ en *Smit*,³⁹ Capiteinen *Blaauw*, *Couperus*,⁴⁰ de *Armiaansche Do. de Roo*,⁴¹ den omgekeerde *Armiaansche*

³⁴ *Missive en memorie* van stadhouder Willem V, van 7 oktober 1782. In dit honderden pagina's tellende geschrift probeerde hij de tegen hem geuite beschuldigingen aangaande de tekortkomingen van het marinebeleid, zoals traagheid en weifelzucht, te weerleggen. Nog in hetzelfde jaar 1782 verscheen een bondige samenvatting in druk (52 blz.), onder de titel *Zaaklijke inhoud van de Missive en memorie* (beide pamfletten in Knuttel: 20068 en 20069). Op die laatste publicatie, de *Zaaklijke inhoud*, wordt hier gedoeld. De Jonge, *Nederlandsche Zeewezen*, zesde deel, eerste stuk, 44-46; Geyl, *Patriottenbeweging*, 64.

³⁵ Voorjaar 1783 trad de Goudse baljuw Plempers van Bree op tegen verspreiding van de *Zaaklijke inhoud* en liet de exemplaren in beslag nemen. Voornaamste verspreider bleek de Rotterdamse boekverkoper Bennet. De *Zaaklijke inhoud* werd door hem zelfs gratis verspreid. In de Bijlage hierachter wordt deze gebeurtenis uitgelegd: waarom trad de Goudse baljuw er tegen op, en waarom klaagde Gouda er over bij het Rotterdamse stadsbestuur?

³⁶ Burgemeesteren of Schepenen.

³⁷ Spreekwoord, betekent dat hem iets zwaar is tegengevallen. De pamflettist noemt geen namen, maar met de dominee bedoelt hij waarschijnlijk dominee D.J. Metske, en met de advocaat bedoelt hij mr. Frederik van der Hoeve, de zoon van de regent Willem van der Hoeve. Beide heren stonden bekend als overtuigde orangisten.

³⁸ Dominee Petrus Theodorus Couperus (1722-1799) werd hiervoor al even genoemd. Hij was de vader van mr. Jan Couperus, kapitein van de schutterij, die in 1785 in de vroedschap werd opgenomen. Dominee Couperus was bevriend met Betje Wolff, en was regelmatig te gast op Santhorst (zie hierna). In 1781, zelf weduwnaar van zijn tweede vrouw, hertrouwde hij met Huberta Catharina van Eijck, de weduwe van mr. Bartholomeus de Moor van Immerzeel (1722-1779), vroedschap te Gouda van 1748 tot 1778, en ook vele malen burgemeester. Ook hij behoorde tot de vriendenkring van Betje Wolff, en bezocht geregeld Santhorst. Buijnters, *Wolff & Deken*, 81.

³⁹ Dominee Jan Arent Smit (1742-1800). Ook hij werd hiervoor al even genoemd. Smit was van 1777 tot 1800 dominee te Gouda. Daarvoor had hij gestaan te Twello (1763-1772) en Breukelen (1772-1777). Smit was, anders dan Cluven, geen lid van het vrijkorps, maar ontzag zich niet om de exercities, "tot aanstoot van veele zijner gemeente nu en dan, in staatie gemanteld en gebefd met sijne praesentie te honoreeren." Dus: gekleed in zijn ambtsgewaad, de oefeningen van het Goudse vrijkorps bij te wonen. Van Hattum, *Patriotten te Gouda*, 100.

⁴⁰ Mr. Jacobus Blauw (1759-1829), kapitein v.d. schutterij (compagnie Westhaven), en mr. Jan Couperus (1755-1833), kapitein v.d. schutterij (compagnie Markt). Beide kapiteins waren patriotsgezind.

⁴¹ De remonstrantse predikant Jacob de Roy. Hij stond achtereenvolgens te Berkel, Gouda (1782-1786) en Alkmaar. Zijn vrouw Sara Maria was de dochter van Abraham Maas, een remonstrants predikant te Zoetermeer. Vuyk, *Verlichte verzen en kolommen*, 161.

Apothecar *Paddenburg*, en zijn Vader die zonder Religie is,⁴² de twee Gebroeders,⁴³ de Notaris *Kees*, en de Boekhouwer bij de Collecteur *van der Haar*, *Jacobus van Alphen*, en zo veel andere vuilikken hebben den Bw. daar in de behulpzame hand geboden: dan geen een beeter en meer als den geweze Weesjonge *Wouter Verblaauw*,⁴⁴ den beëedigde geheime Drukker van den Bw., met desselfs adhaerenten,⁴⁵ en desselfs ronddragende Jongens,⁴⁶ den Pijpmakers Baas en Lieutenant der Burgerij *Cornelis van Leeuwen*,⁴⁷ met den Snotschrapper *Gerrit de Rijk*,⁴⁸ de Burger Sergeant, den opentlijke verklaarder dat de Prins een schelm is; zo dat 'er in 10 uren in 't rond zo een braave Patriot niet is, geloof ik, als onze *Do. Kluwen*.

Nou eens wat anders. Ik heb den 10. deezer, Vrijdags [3] van de Schoonhovensche Kermis, toen het Vrij-Corps daar afvuurde, iets moois gezien; het Zoontje van B.....r v.. K.....n, dat nog geen volle 5 Jaar oud was,⁴⁹ wierd in zijn monteringe,⁵⁰ met een snaphaantje, en sabeltje zo groot als een knipmesje, door een dienstmeid op den arm gedragen, en bij 't Vrij-Corps op

Portret van Cornelis van Leeuwen, luitenant van de schutterij, van beroep pijpmaker. (Gouda, SAMH, fotocoll. nr. 50.167)

⁴² Vader Gerard Paddenburg (collecteur) en zoon Simon Paddenburg (apotheker). Beiden waren lid van de Goudse Patriottische Sociëteit. Arminiaansch is arminiaans, naar Arminius. Deze benaming voor remonstranten werd voornamelijk door tegenstanders gebezigd, en had dan een negatieve bijklank (als rooms voor katholieken).

⁴³ Kees = Cornelis van Alphen, een notaris. Zijn broer was Jacobus van Alphen, was klerk (boekhouder bij de gaarder of collecteur Van der Haar), later advocaat.

⁴⁴ De Goudse stadsdrukkers in deze periode waren Johannes van der Klos en Wouter Verblaauw (1745-?). De laatste was lid van Patriottische Sociëteit en vrijkorps. Dat zal de reden zijn dat de pamflettist hem noemt.

⁴⁵ Aanhangers, voorstanders.

⁴⁶ Wellicht worden hier bedoeld de loopjongens die het drukwerk van de "geheime drukker" verspreidden.

⁴⁷ Pijpmakersbaas Cornelis van Leeuwen (?-1794), luitenant van de stedelijke schutterij bij de compagnie van de Oosthaven. Hij was lid van zowel de Patriottische Sociëteit als van het vrijkorps *Eendragt maakt Magt*.

⁴⁸ Gerrit de Rijk was sergeant bij de schutterij. Ook was hij lid van het Goudse vrijkorps. Snotschrapper was een spotnaam voor een barbier of chirurgijn. De pamflettist is nogal gebeten op Gerrit de Rijk, omdat die had verklaard dat de Prins (stadhouder Willem V) een *schelm* (dit woord had toen een zwaardere lading) was.

⁴⁹ Helaas viel niet te achterhalen welke Schoonhovense vrijkorporist met "B.... v.. K....n" wordt bedoeld.

⁵⁰ Montering, een militair uniform.

't Oranje bolwerk broegrt, en het exerceerde mee als een Aap; maar toen het op het vuuren zou gaan, zo nam de meid, die had staan wagten, ons klein Schoonhoofs Fonteinkoeksheldje,⁵¹ met volle geweer en wapenen weer op haar hals, droeg hem weg, en 't diminutief Marsje⁵² sliep van vermoetheid op haar hals als een roos, even als of het een Cupidoetje of Venus wigje⁵³ was; dit deed in mij allerlei gedagten van de groote Nieuwbakken Helden opkoomen, en hoe zij ook denkelyk spoedig magteloos zullen worden.

Hoor Mijn Heer, het kriede dien dag in Schoonhoven van diergelyke Helden en Heldjes van alle Plaatsen, en niet zoetjes van Goudse. Nu weet UE. zeekerlyk, dat men van Gouda na Schoonhoven zullende gaan, door de Stede Haastregt moet passeeren. In deeze Steede nu, is door de Zoon van Mejuffrouw de Wed. *van Nooten*, genaamt *Sebastiaan*,⁵⁴ alias de Brilleman, en Neef van de Schoonhoofsche Patriotische *van Nooten*,⁵⁵ ook Brilleman, en van de Amsterdamsche S.....n, den Collecteur *Jan Houttam*,⁵⁶ den Comptoir-Bediende van den Koopman *Bisdom*,⁵⁷ NB. welke Comptoir-Bediende⁵⁸ half lam is, den Hospes uit 't Ojevaarsnest,⁵⁹ en nog eenige zulke ploerten, ook ondernoomen geworden; het gunt volgens het gevoelen van de meeste Patriottische R.g.....n,⁶⁰ en op voordragt van de Post van den Neder-Rhijn, hoogst noodzakelyk is, namentlyk om Vrij-Corpsen op te richten.⁶¹

Dit beroerends spullette hebben de Haastregtsche Boeren, Arbeidsluiden en Baanders⁶² gezien, en begreepen waar het hun om te doen was; en toen hebben eenige van dien een Oranje-Corps opgericht, en een ieder van hun hebben zig met een goede knuppel voorzien, waar mede zij alle avonden, stil, nugteren en vreedzaam⁶³ bij den anderen zijn gekomen, en zig in de Nieuwe Staats Exerctie en marcheeren zodanig hebben geoeffend, dat de bewondering van alle aanschouwers na

⁵¹ Fonteinkoek is een speciale Schoonhovense lekkernij.

⁵² Hier wordt zoveel bedoeld als: het kleine Marsje (naar Mars, de oorlogsgod van de Romeinen).

⁵³ Cupido, de god van de liefde, de zoon van Venus ("Venuswicht").

⁵⁴ Sebastiaan C. van Nooten, gaarder te Haastrecht. Singeling, *Gezellige schrijvers*, 302.

⁵⁵ Mr. Dirk Hoola van Nooten, lid van de vroedschap te Schoonhoven.

⁵⁶ Johannes Houtam (1749-?), gaarder of collecteur te Haastrecht, lid van de Goudse Patriotische Sociëteit.

⁵⁷ Adriaan Jacob Bisdom (1732-1790). Koopman, burgemeester en baljuw Haastrecht. Hij was de jongere broer van Marcellus Bisdom, heer van Vliet (zie hierna).

⁵⁸ Kantoorbediende, waarschijnlijk dus van beroep een klerk, in dienst van de koopman Bisdom.

⁵⁹ Pieter van 't Hof, hospes, tapper of herbergier van het *Ojevaarsnest*, een herberg te Haastrecht. Van 't Hof was lid van de Goudse Patriottische Sociëteit. Kölker, *Haastrecht*, 49, 104.

⁶⁰ Regenten.

⁶¹ Het oprichten van vrijkorpsen ("burgerbewapening") was een belangrijk onderdeel van het patriotse hervormingsprogramma. Aanvankelijk werd dit door patriotse regenten sterk aangemoedigd en bevorderd.

⁶² Dit soort beroeps- en bevolkingsgroepen golden over het algemeen als sterk orangistisch gezind.

⁶³ De orangisten beschreven zich zelf graag met dit soort bedaarde termen, ter onderscheiding van de in hun ogen lawaaierige patriotten, met hun vrijkorpsen, vaandels en hun tegen Oranje gerichte politieke druktemakerij.

zig getrokken hebben; en dat die van 't Schoonhoofsche Vrij-Corps van wreevel en moordlust, zo wel als die van Utrecht, Rotterdam, Leijden, Dort, Woerden, Montfoort, Gouda en Schiedam, dronken na Haastregt gewapend zijn afgekomen, om ware het mogelijk dit Stokke Genoodschap te verdelgen. Dan, met dien lacheusen⁶⁴ en schandelijken [4] bij hun gewoonen uitslag, dat wanneer zij dicht bij Haastregt waren genaderd, en verstonden dat onze oude Bataafsche Helden hun manmoedig stonden aftewagten, zij als kwaade jongens, met de broek reeds bevuilt, en dus met eene algemeene lugtverdervende stank zijn te rug gekeerd. En dat het twaalf-tal van Haastregtsche zogenaamde Vrijheids, doch debauchante⁶⁵ Zoonen, niet meer dorsten voor den draad komen, maar zig in de Goudsche Vrij-Corpsen⁶⁶ hebben moeten doen inlijven, waar na toe zij nu, zo menigmaal met patriottische Convalsies⁶⁷ bezet zijn, zig begeeven.⁶⁸

Dit heeft de Goudsche Helden lang dwars in de maag gestookt, en hun een verderffelijk dessein doen smeeden, om bij de eerste beste occasie hun revengie te neemen, en 't gemoed te koelen; en tot dat de tijd daar toe gunstig ware, hebben zij met Saul agter de vaten schuilende,⁶⁹ geen andere Cartaaten⁷⁰ betoont, als braaf vloeken en schelden, dog niets durven onderneemen, tot op Vrijdag den 10. Augustus, wanneer zij wisten dat hun Patroon, den Bw. P. v. B.,⁷¹ even als na Utregt en elders gedaan heeft, zig weer met een exquis gezelschap na Schoonhoven zou be-geeven, hem verzelde. En bij die occasie 's morgens in het Ojevaarts nest⁷² plijsterde en de nooten begonnen te stellen, ja dreigementen te doen. Voorts, na dat het afvuuren was gedaan, zijn zij meest twee derde vol en zat, met een opgetooge zeil⁷³ te Haastregt in voorn. Herberg te rug gekoomen, en hebben daar braaf weer gezoopen, gevloekt, en op de Prins en het Stokke Genoodschap gescholden het welke op het gewoone uur en wijze weer rustig en vredig door Haastregt zijnde komen marcheeren, zo heeft eene *Cornelis van Leeuwen*, Pijpmakers Baas te Gouda, die Lieutenant der Burgerij, en Lid van 't Exerceerende Genoodschap, wiens Vader een der ijverigste Prins en Vlagge lui altoos geweest is, dog uit hoogmoed en

---

⁶⁴ Lafhartig (vergelijk het Franse lache = laf, lafhartig, laag).

⁶⁵ Losbandig (vergelijk het Franse débauché = losbandig, bandeloos, liederlijk).

⁶⁶ Gouda kende slechts één patriots vrijkorps, het gebruik van de meervoudsvorm lijkt hier dus niet correct.

⁶⁷ Stuiptrekkingen.

⁶⁸ Haastrecht had een eigen vrijkorps of "Genootschap van Wapenhandel", genaamd: *Voor 't Vaderland*.

⁶⁹ I Koningen 10, 21-23. Het betekent: zich anoniem houdend als teken van hoogmoedige nederigheid.

⁷⁰ Waarschijnlijk bedoelt de pamflettist: caritate(n), ofwel liefdadigheid. De zin is dan cynisch bedoeld, in de betekenis van: De "Goudsche Helden" wisten blijkbaar niks positievers te doen dan te vloeken en te schelden.

⁷¹ De baljuw van Gouda, Plempers van Bree.

⁷² Blijkbaar was de Haastrechtse herberg het *Oijevaarsnest* een plaats van samenkomst voor patriotten.

⁷³ Driftig en toornig binnenkomen, met de opzet herrie te schoppen, ruzie te zoeken (met opgestoken zeil).

hoop⁷⁴ om Vroedschap nog eens te worden, thands de vuilste in den bek tegens de Prins, de brutaalste tegens zijn Burgers, en de slegtste van Finantien en gedrag van gantsch Gouda, en de grootste lache voor zijn man is, met zijn monteering op zijn lijf in de deur van 't Ojevaarsnest, met een glas wijn in de hand gaan staan, en heeft, na deze menschen veel smaad toegedruwt te hebben, opentlijk op de ondergang van dat verd.....e Oranje Stokke Genoodschap gedronken, hun met najouwen vervolgt, tot dat zij zulks moede zijnde, in voorn. Herberg zijn getreden, hun uitgedaagt, en zodanig bedreigt hebben, dat de meeste, bijzonder *van Leeuwen*, als doojien bestuurven, zoete lamoenen verkogten,⁷⁵ en als [5] Veldhoenen over de heide vlugtede, zo dat sommige zig hier en daar in huis, op de werf, in hoeken, gaaten, kasten, op zolder, op de vliering en in de kelder verborgen, agter uit vloten, zig den IJssel met omgekeerde of toegeknoopte monteeringen, zonder zwarte Cocardens⁷⁶ op hun hoed, lieten overzetten,⁷⁷ door modder en slijk na een goed heen komen zogten; gelijk eene Hospes in de Rooijje Leeuw, genaamt *Melchert*,⁷⁸ en eene Zoon van den Wieldraaijer *van der Bent*,⁷⁹ beide vuile Roomschegezinden,⁸⁰ als lachies⁸¹ gedaan hebben;⁸² zijnde eenige 's nachts, andere 's morgens uit hunne schuilplaatsen in Heggen en Struiken aan den Dijk in stilte in de Stad gesloopen, en *van Leeuwen*, die met opscheuring van zijn monteering, hun handen en stokken ontkomen was, kwam nog gelukkig t'huis: dan weinig dagen daar na hoorde ik, in de Stad zijnde, dat hij door eene Zouteviskooper, zijn Buurman, des morgens vroeg bij 't wijf was betrapt, en met een drooge Stokvis ongenadig was afgebeukt.

De naamen van de principaalste Goudse Helden, zijn: eene Roomsche Tabaks-kooper *Verzijl*, wiens Vaar Heereknegt en Commis ergens die weg na de Mokerheide geweest is;⁸³ eene Snotschrappier *Jan Turin*,⁸⁴ wiens Grootvaar, Moer, Vaar en zijn

---

⁷⁴ De pamflettist zegt hier dat de vader van Cornelis van Leeuwen alleen uit persoonlijk belang (een zetel in de Goudse vroedschap proberen te verwerven, pure baantjesjagerij dus) het kamp van de prins heeft verlaten.

⁷⁵ Lamoenen = limoenen = citroenen. Betekent hier zoveel als "zoete broodjes bakken".

⁷⁶ Zwart was de partijkleur van de patriotten.

⁷⁷ Te Haastrecht was een voetveer over de IJssel. Kölker, *Haastrecht*, 119-122.

⁷⁸ Hendrik Melkert, katholiek, van beroep herbergier of tapper, en lid van het Goudse vrijkorps.

⁷⁹ Dionij (Neijs) van der Ben(t), katholiek, van beroep stoedraaijer, en lid van het Goudse vrijkorps.

⁸⁰ Zoals de pamflettist de remonstranten met de – veelal beledigend bedoelde – term armini-anen aanduidt, zo worden de katholieken door hem (ook niet mis) "vuile Roomschegezinden" genoemd.

⁸¹ Lachies = lafaards, lafbekken. Zie ook eerdere voetnoot, met uitleg bij het woord "lacheus" (lafhartig).

⁸² Waarschijnlijk wordt hiermee bedoeld dat zij zich als lafbekken gedroegen.

⁸³ De katholieke tabaksverkoper Martinus Verzijl Jansz (1754-1801). Zijn winkel bevond zich op de Lange Tiendeweg, nabij de Borstelbrug. Hij was een zoon van Jan Verzijl (1696-1796), die het beroep had uitgeoefend van commies van de konvooi en licenten, en controleur van de tolleren te Katwijk aan de Maas. Martinus Verzijl was lid van zowel de Goudse Patriotische Sociëteit als van het Goudse vrijkorps (hij was daarin kapitein).

⁸⁴ Jan Turin Jr. (1752-1795), waals gereformeerd, en chirurgijn van beroep.

*Spotprent van een "Heedendaagsche" of "Nieuwerwetsche" patriot
(Gouda, SAMH, fotocoll. nr. 5390)*

gantsche geslagt, Fransche vlugtelingen, en van de Fransche Diaconie⁸⁵ gealimenteert zijn en nog worden; eene Armiaansche *Kleijpole*, Zoon van een arme jakhals, dog vuile Vleeshouwer. NB. deeze *Kleijpole* zijn Zwager, is pas voor weinig jaaren wegens S.....e⁸⁶ opgehangen; eene *Sibbes*,⁸⁷ een arme Sleepers Jonge, die nou Schoenmakers Baas is; eene Apothecar *Paddenburg*, Zoon van de Goudsche Ongodistsche⁸⁸ Collecteur, Neef en Schoonzoon van den Drukker te Utrecht;⁸⁹ deze die niet te vreten heeft en een der eerste Oproermakers en omgekeerde Armiaan is, was met zijn Vaar en Oom eene Pijpmakers Baas, *Blom* genaamd,⁹⁰ die voorheen zoo een groote Prinsman als debauchant⁹¹ was, gelijk hij nu fijn en een Nieuwerwetsche Patriot⁹² wil zijn - digt bij Haastregt, toen zij dat hoorden en regts omkeerde speelden; en eene spoedig afgewerkte Schoenmaker en uitgelooide *van*

---

⁸⁵ de armenzorg van de waals-gereformeerde kerk te Gouda.

⁸⁶ Hier wordt bedoeld sodomie (homoseksualiteit), een misdaad waarop in de achttiende eeuw de doodstraf stond, ook in Gouda, zoals we zullen zien. Jan Kleijpool (1754-1804) was vleeshouwer van beroep, en woonde in de Peperstraat. Hij was een patriot, want hij was lid van de Patriottische Sociëteit en het vrijkorps. Hij huwde op 2 mei 1779 met Anna Bruinvis, geboren te Gouda op 1 oktober 1755, dochter van Cornelis Bruinvis en Aagje Maarschalk. In 1777 vonden te Gouda twee terechtstellingen vanwege sodomie plaats. De twee mannen werden gewurgd door de beul, waarna hun lijken in zee werden geworpen. Het ging om Jacob van Erven (21 november 1777 terechtgesteld) en Dirk Bruijnis (19 december 1777 terechtgesteld). Deze Dirk Bruijnis was geboren te Delft in 1748 (bij zijn terechtstelling was hij althans 29 jaar) en was verver en glazenmakersknecht van beroep. Op 14 april 1776 huwde hij te Gouda met Baartje van der Linden (bron: trouwen Gerecht). Zij overleed als "de weduwe van Dirk Bruijnis" op 4 augustus 1791. Anna Bruinvis had een oudere broer, Dirk Bruinvis, geboren te Gouda op 10 maart 1741. Hij was bakker van beroep en woonde op de Westhaven. Evenals zijn zwager (dus die Jan Kleijpool) was hij patriots, want ook hij was lid van de Patriottische Sociëteit en het vrijkorps. Hij overleed op 18 juli 1797. Het lijkt er dus op dat de pamfletist twee personen met zowat dezelfde naam al dan niet bewust door elkaar heeft gehaald. Weliswaar was ene Dirk Bruijnis voor sodomie terechtgesteld, maar dit bleek niet de zwager van Jan Kleijpool. Wilde de schrijver twee patriotten tegelijk zwart maken? Of was hij gewoon verkeerd geïnformeerd? Een eventuele familieband tussen beide mannen kon ik niet vinden. Jong, M.G.C.J., 'Sodomie in oud-Gouda', in: *Tidings van Die Goude* 4 (1986), nr. 4, pp. 5-9; Meer, Th. van der, *Sodoms zaad in Nederland. Het ontstaan van homoseksualiteit in de vroegmoderne tijd* (Nijmegen 1995). De pp. 143-152 gaan over straffen in sodomieprocessen. De beide Goudse terechtstellingen uit 1777 worden in dit boek niet vermeld.

⁸⁷ Dirk Sibbes, van beroep schoenmakersbaas, en lid van zowel Patriottische Sociëteit als vrijkorps,

⁸⁸ Waarschijnlijk is hier door een drukfout een "i" weggevalen en wordt hier "ongodistische" bedoeld.

⁸⁹ G.T. van Paddenburg, de Utrechtse uitgever van het patriotse tijdschrift *De Post van den Neder-Rhijn*.

⁹⁰ Betreft waarschijnlijk Coenraad Blom, pijpmaker in de Kuipersteeg, lid van de Patriottische Sociëteit.

⁹¹ Een debauchant = een losbandig persoon.

⁹² De orangisten noemden zich zelf vaak "ouderwetsche" patriotten, waarbij dan werd bedoeld: oud = goed en vertrouwd. Hun tegenstanders betitelden ze veelal als "nieuwerwetsche" patriotten, wat negatief was bedoeld.

Genderen,⁹³ die met zijn Vaar de Kousekoper, berugte Schelm en Bedrieger, onder anderen gebleeken aan eene Dukkel⁹⁴ in het Oudemannehuis, en die banqueroet uit Schoonhoven is gegaan,⁹⁵ daar deze zijn Vaar is uitgebannen; en zijn andere Zoon de Pruikemaker, getrouwd met een oud afgereeden Rijpaard van verscheide Heeren,⁹⁶ bijzonder van den Bw. P.,⁹⁷ die met hun driën de eerste Oproermakers zijn, en den Burger Adjudant *Jan Verboog*, heeft [6] zoeken uit 't zaal te ligten, in zijn plaats Adjudant te worden; en evenwel tweede Adjudant gemaakt is, om dat hij de Vrij-Corpsen leerd,⁹⁸ en verscheide zulken Ruig meer, als *Gerrit de Rijk*, den Fijne Apothecar en Diacon *Grendel*,⁹⁹ de Sergeanten *Maas*, *de Vooijs*, *Eling*,¹⁰⁰ en verscheide Luitenants en Vaandrigs *Collé*,¹⁰¹ de Armiaansche *de Man*,¹⁰² de vuile Capiteins¹⁰³ *Blauw*, Zoon van wijlen den Domené en Prinse Vriend, dog nu Neef van *Do. Spaan* in den Haag.¹⁰⁴ *Van der Does*, Zoon van Mevr. de Wed. van de Ritmeester¹⁰⁵

⁹³ Geen voornaam genoemd; betreft waarschijnlijk Daniel van Genderen, ook adjudant van het vrijkorps.

⁹⁴ Abraham Dukkel. Hij woonde in het oudemannehuis te Gouda, en overleed er op 17 oktober 1787. In het Gaardersarchief inzake de begrafenisbelasting (Middel op Begraven) staat achter zijn naam: onvermogen. Of dit het gevolg was van oplichterij door de "berugte Schelm" is niet bekend.

⁹⁵ Willem van Genderen, een winkelier, kwam uit Schoonhoven, en vestigde zich in 1758 met zijn gezin in Gouda. Dat bankroet is onbekend, wel gold hij in de gaardersregisters van de trouw- en begrafenisbelasting bij zijn huwelijk in 1752 en ook nog bij zijn overlijden in 1797 als onvermogen. Hij was de vader van o.a. Daniel van Genderen en Michiel van Genderen. Alle drie waren ze lid van de Goudse Patriottische Sociëteit.

⁹⁶ Michiel van Genderen, pruikmaker, geboren in 1752 en zoon van Willem van Genderen. In 1775 huwde hij met Maria van Heusden (hier door de pamflettist van een losbandig voorhuwelijks "verleden" beschuldigd).

⁹⁷ Mr. Cornelis Nicolaas Plemper van Bree (1752-1805), van 1782 tot 1787 baljuw en schout van Gouda.

⁹⁸ Blijkbaar een conflict over het bekleeden van een stedelijk ambt. Over deze zaak kon ik niets achterhalen.

⁹⁹ François Grendel (1743-1805), apotheker aan de Westhaven, lid van de Goudse Patriottische Sociëteit.

¹⁰⁰ Gerardus Maas, Gerrit de Vooijs en Christiaan Eling.

¹⁰¹ Waarschijnlijk wordt hier bedoeld de vaandrig van de compagnie Westhaven, Hermanus de Coole.

¹⁰² Mr. Gerardus de Man (?-1791) was in 1785 luitenant van de compagnie van de Markt. Ook was hij lid van de Goudse Patriottische Sociëteit. Hij was echter niet remonstrants ("armi-aansch") maar waals gereformeerd.

¹⁰³ Alle vier de kapiteins van de schutterij in 1785 (mr. Jan Couperuss, mr. Jacobus Blauw, mr. Adriaan van der Does en mr. Huijbert Griffioen) waren lid van de Goudse Patriottische Sociëteit, vandaar "vuile Capiteins".

¹⁰⁴ Mr. Jacobus Blauw (1759-1829), de zoon van dominee Pieter Blauw. De neef die hier wordt genoemd is dominee Johannes van Spaan (1720-1789) te Den Haag. Singeling, *Gezellige schrijvers*, 317.

¹⁰⁵ Mr. Adriaan (Jacob) van der Does (1756-1830), zoon van mr. Bruno van der Does. De pamflettist maakt een fout. De "ritmeester" was de in 1764 overleden Matthias van der Does, een jongere broer van mr. Bruno van der Does. Kapitein Van der Does was dus geen zoon van diens weduwe, maar een neef van haar overleden man.

Griffioen;¹⁰⁶ en *Couperus*, Zoon van den Domené.¹⁰⁷ Den Heer Bw. P. v. B. kwam intusschen, toen de Goudsche Oproermakers, dog lachies van Vrij-Corpers, weg, maar de Haastregtsche Helden nog niet tot bedaren waren, met zijn Rijtuig in scheemer donker, zonder een eenig woord te durven kikken, daar door sluipen.

Dewijl ik op het stuk van Haastregt ben, moet ik UEd. ook eens zeggen, wat ik gehoord en gezien heb. Voor eerst, dat de V.....p en S.....n *B...m*¹⁰⁸ te Gouda, die een Haastregtsche Boerejongen is, en wiens Grootvaar een hengste lubber¹⁰⁹ was, en die door den Prins niet alleen in de Regeering, maar zelfs op voorspraak van zijn Neef de F.....l¹¹⁰ te *Rotterdam*, voor de tijd, bij de privilegien gesteld, 't geworden is,¹¹¹ en nu zo bitter als gal is; zo dat hij op de 8. Maart,¹¹² toen eenige Burgers schooten, dorst zeggen: ik wou dat die verdomde Prinslui op het Rat zaten, en de Prins in ijzere kettingen aan de galg hong;¹¹³ ook nog, dat zijn Broer,¹¹⁴ die het eerste Schip, het welk in de minderjarigheid van de Prins¹¹⁵ van Amsterdam voerde, verzeild hebbende,¹¹⁶ door Br. *d. M.*¹¹⁷ van Gouda, in de Admiraliteit zittende, ter-

¹⁰⁶ Mr. Huijbert Griffioen (1754-1836), zoon van dr. Willem Griffioen (1722-1796), o.a. burgemeester van Gouda in de jaren 1782, 1785 en 1786.

¹⁰⁷ Mr. Jan Couperus (1755-1833), zoon van de al eerder genoemde Goudse dominee P.T. Couperus.

¹⁰⁸ Marcellus Bisdom, heer van Vliet (1729-1806). Hij werd geboren in 1729 te Haastrecht, werd in 1776 poorter van Gouda en trad in 1782 toe tot de vroedschap. In 1782 en 1783 bekleedde hij er het schepenambt.

¹⁰⁹ Iemand die paarden castrereet. "Lubben" betekent castreren, een "lubber" doet dit voor zijn beroep.

¹¹⁰ Advocaat-fiscaal van de admiraliteit van de Maas te Rotterdam was Dirk Rudolph Wijckerheld Bisdom (1740-1814). Hij bekleedde deze functie van 1780 tot 1785, toen hij tot thesaurier-generaal van de Unie werd bevorderd. De bekende mr. Pieter Paulus (1753-1796) volgde hem op. In april 1788 werd Paulus vanwege zijn patriotse gezindheid van zijn functie ontheven. De Jonge, *Nederlandsche Zeewezen*, zesde deel, eerste stuk, 51-53, 59-61 en 415; Vies, E.J., *Pieter Paulus (1753-1796). Patriot en Staatsman* (Amsterdam 2004), 52-76.

¹¹¹ Een van de vereisten om vroedschap te worden was dat men minstens zes jaar poorter van de stad was. Bisdom van Vliet, oorspronkelijk afkomstig uit Haastrecht, werd in 1776 poorter van Gouda, en trad in 1782 toe tot de vroedschap. De beschuldiging van de pamflettist lijkt dus ongegrond. De Jong, *Met goed fatsoen*, 35, 327.

¹¹² De verjaardag van stadhouder Willem V, een dag waarop de autoriteiten orangistische ordeverstoringen vreesden. Met "toen eenige Burgers schooten" wordt bedoeld: toen enige burgers die dag vuurwerk afstaken.

¹¹³ De pamflettist beweert met andere woorden dat Bisdom zijn tegenstanders "galg en rad" toewenste, is: ophangen en radbraken (nog in 1756, werd een zware misdadiger, Jan van Santen, te Gouda geradbraakt!).

¹¹⁴ Diens jongere broer Evert Bisdom (1733-1786), zeeofficier, vanaf 1781 schout bij nacht van Holland en West-Friesland.

¹¹⁵ Van 1759 (dood van prinses Anna van Hannover; zij was regentes voor haar minderjarige zoon Willem V) tot 1766. Op 8 maart 1766 meerderjarig geworden, werd Willem V als erfstadhouder ingehuldigd.

¹¹⁶ In februari 1763 brak in Berbice (toen nog een Nederlands kolonie, na 1781 door de Engelsen bezet en in 1815 toegevoegd aan Brits Guyana) een slavenopstand uit. Verschillende schepen werden uitgestuurd, zo ook op 20 juni 1763 de *Dolphijn* van de Admiraliteit van Amsterdam, een fregat van 24 stukken onder commando van kapitein Evert Bisdom. De Jonge,

stond¹¹⁸ weer een grooter kreeg; dat deze, die bij 't begin dezer Zee-oorlog,¹¹⁹ zig quasi als beleedigt hield, dat den Schout bij Nagt *van Kindsbergen*¹²⁰ hem boven het hoofd gesteld was, en om die reeden weigerde als Capitein het Commando van een Schip aanteneemen, en gedurende den gantschen Oorlog is aan de wal gebleeven. Dan, toen het ongeluk¹²¹ den kundigen, dog beklagenswaardigen Capitein *de Bruin* ontmoete, welke Schout bij Nagt bij de Maas zijn moest, zo is deeze lache *B....m*, door zijn Neef de *F....l* van Rotterdam,¹²² Schout bij Nagt aldaar geworden; en toen hem een Schip was gegeven, waar mede hij onze kostelijke Ambassadeur *van Berckel*¹²³ na America zou overvoeren, heb ik gehoord en gezien, dat hij een zielen strijd had of Hipoconder¹²⁴ heete, zig inbeelde dat hij glaaze beenen had;¹²⁵ en toen 'er gezegt wierd, dat hij hersteld was, zo ging hij na boord, en bleef 'er niet langer aan als eene nagt, liep 's morgens als een kwade jongen 'er af, en was eer t'huis als zijn kostelijke Broer die 'er [7] hem had gebracht, en om Indispositie excuseerde hij zig van de Reis.

Nederlandsche Zeewezen, vijfde deel, 364. Dat Bisdom met zijn schip uit de koers zou zijn geraakt ("verzeilde") blijkt niet uit het gedetailleerde verslag dat De Jonge van de expeditie geeft.

¹¹⁷ Mr. François de Meij, heer van Nieuwlekkerland en Limmen (1726-1797). Hij zat van 1761 tot 1764 en van 1773 tot 1776 in de Admiraliteit te Amsterdam, en was in de periode 1767-1795 geregeld burgemeester (Br.) van Gouda. De Jong, *Met goed fatsoen*, 352.

¹¹⁸ Met "terstond" moet dan 1763 of 1764 zijn bedoeld, de eerste periode van De Meij bij de Admiraliteit

¹¹⁹ Vierde Engelse Oorlog, van 20-12-1780 tot 20-05-1784 (Vrede van Parijs).

¹²⁰ Jhr. Jan Hendrik van Kinsbergen (1735-1819), zeeofficier, die na zijn dapper optreden in de Slag bij de Doggersbank (5 augustus 1781) werd bevorderd tot bijzonder schout bij nacht.

¹²¹ Kapitein De Bruijn was augustus 1781 met zijn linesschip de *Prins Willem* niet tijdig uit de Maas kunnen komen om Zoutmans eskader te versterken; tegenwind, heette de oorzaak. Toen dit uitvaren in september 1781 eindelijk wel lukte, liep hij gelijk op een aan iedere zee-man bekende zandbank. Allerwegen werd hij belasterd met de suggestie dat hij (maar in feite: de stadhouder, als hoofd van de vloot) de oorlogvoering tegen Engeland hiermee ondermijnde. Landverraad, met andere woorden. De hele patriotse pers viel over de ongelukkige heen. De Jonge, *Nederlandsche Zeewezen*, zesde deel, eerste stuk, 7-9.

¹²² Advocaat-fiscaal van de admiraliteit van de Maas: Dirk Rudolph Wijckerheld Bisdom. Zie hiervoor.

¹²³ Pieter Johan van Berckel (1725-1800), de oudere broer van de veel bekendere Amsterdamse pensionaris mr. Engelbert François van Berckel (1726-1796). Op 25 juni 1783 vertrok Pieter Johan van Berckel als gezant van de Republiek vanuit Texel naar Amerika. De reis werd gemaakt met een smaldeel van vier schepen. Door slecht weer arriveerde men pas in oktober in Amerika. Een van de vier schepen, *de Erfprins*, verloor zelfs het contact met het smaldeel en leed in november schipbreuk op de kust van Massachusetts. G.K. van Hogendorp, een van de opvarenden, overleefde de ramp. Van Berckel bleef vijf jaar gezant van de Republiek in Amerika.

Van Berckel voer op het vlaggeschip, 's lands oorlogsschip *Overijssel*, waarover kapitein Riemersma het bevel voerde. Inderdaad voerde Evert Bisdom dus niet het commando over dit schip. Schulte Nordholt, *Voorbeeld in de verte*, 226-228; De Jonge, *Nederlandsche Zeewezen*, zesde deel, eerste stuk, 360-361, 363; Verberne, *Gijsbert Karel's leerjaren*, 114-115.

¹²⁴ Hypochonder: een zwaarmoedig iemand, maakt zich druk om (ingebeelde) ziekten en tegenslagen.

¹²⁵ Dit betekent zoveel als dat hij al te voorzichtig is, niets aandurft.

Dezen Held, die na mate zijn Schip van de wal vorderde, ook beeterde, is nu als een vuur slot; dagelijks zie ik die groote kaerel met zoo een ding voor de zon boven zijn hoofd lopen, gelijk de Dames gebruiken; of dat nu uit vrees is, dat zijn hersens weer zouden geraakt worden, weet ik niet; dog het staat in mijn Boere oog lelijk van zoo een schone jonge Vent, een Boere jongen zulks te moeten zien, en dat zoo een Man die 's Lands geld trekt zonder monteering, maar als een verwijfde geheel in 't Chits loopt.¹²⁶

Mijn Boerebloed word water, zo dikwijls ik zo een verwijfde schandvlek onzer Natie zie, en doet mij zeggen: O onwaardige! ja in allen deelen onwaardige opvreeter van 't Land! alle de Goudsche Matroozen en Burgers moesten uw met drek gooiën. Ja zoo een Vent, die zoo menigmaal 't Vrij-Corps Exerceert, zijn Tent leend of verhuurd¹²⁷ aan de moorddorstige van zijn weldoender, grootmaker en Generaal¹²⁸ mocht men den hals breeken. En bij zoo een monster heeft den Admiraal Z.....n,¹²⁹ daar de Natie zo veel mede op heeft, even of hij meer gedaan had als zijn schuldige pligt, en zelfs van de minste onder zijn Vloot en Commando is, nog te gast geweest.¹³⁰

O tijden! O zeeden! O oude Zeehelden zaagt gij op, gij deed het gewis niet, maar zou dezulken in 't aangezigt spouwen! O Gouda! die laatst binnen uwe muuren een schandvlek en Land opvreeter *van der Does*,¹³¹ zig hebt dood zien

---

¹²⁶ Het sits is met bonte, kleine figuren op lichte grond bedrukt katoen. In 1770-1780 was het sits modieus, aan het einde van de eeuw raakte het uit de gratie. Er werden o.a. rokken en damesjakkens van gemaakt. Daarvoor wees de pamflettitist al op het gebruik van de parasol ("gelijk de Dames gebruiken"). Zijn boodschap is daarmee wel duidelijk: een echte kerel loopt niet gekleed in het sits en met een parasol in de hand over straat. Die draagt een militair uniform ("monteering") en vaart het zeegat uit, zoals in de Gouden Eeuw onze zeehelden nog deden.

¹²⁷ In september 1785 kocht het vrijkorps een stuk land aan de Blekerssingel om tot oefenterrein te dienen (verpondingsregister, 3392). Voor dat tijdstip bood Evert Bisdom daartoe beschikbaar ruimte te leen of te huur aan.

¹²⁸ De schrijver meent dat het vrijkorps dorst naar het bloed van Willem V, admiraal-generaal van de vloot.

¹²⁹ Schout-bij-nacht J.A. Zoutman. Hij streed op 5 augustus 1781 tegen een Engels eskader in de Slag bij de Doggersbank (waarbij kapitein De Bruijn ontbrak). De slag, hoewel onbeslist, werd gevierd als een overwinning.

¹³⁰ Op 5 augustus 1784 woonde Zoutman een feestmaaltijd bij van het *Vaderlandsch Fonds*, ter herdenking van de Slag bij de Doggersbank. Doel van dit *Fonds* was het herstel van de vloot en het ondersteuning geven aan weduwen van gesneuvelde zeelieden. Vermoedelijk was Evert Bisdom, immers schout-bij-nacht van Holland en West-Friesland, ook bij dit *Fonds* betrokken, en als zodanig was Zoutman dus bij hem te gast. De viering vond plaats in de Haarlemmerhout. Cornelis van Lennep, een van de commissarissen van dit *Fonds*, las een voor deze gelegenheid zelfgeschreven gedicht voor. Grijsenhout, *Feesten voor het Vaderland*, 40.

¹³¹ Adriaan van der Does (1718-1784), jongere broer van mr. Bruno van der Does (1713-1791), vroedschap te Gouda van 1744 tot 1781. Hij was schout-bij-nacht van Holland en West-Friesland, en overleed op 16 februari 1784, het is aannemelijk dat hij wordt bedoeld. Of hij overleed aan overmatig alcoholgebruik (zoals de schrijver suggereert) is niet bekend.

zuipen, gij kunt en moogt roemen, dat gij weer een zo fraai houwpaard voor 't Land hebt, dat zig dood zal vreeten aan 't Vrouwen stroo. Ik ben

MIJN HEER!
UEDW Dienaar,
ARIJ VEEN.

Sluipwijk 1. October 1784.

*****

Daar dit Blaadjen voornamenlijk is ingericht aan de zogenaamde Patriotten, en men de mond zo lasterlijk vol heeft over de recht Vaderlandsche blaadjes, Iets voor Leijden, Iets voor de Republiek, en Iets voor Edam en Leijden,¹³² om dat ze onder Leiderdorp verkocht worden;¹³³ zoo kunnen wij niet afzijn om van de intrigues en schelmerijen [8] van den Batavier,¹³⁴ welke bij de schobbejak DE DOES¹³⁵ wordt gedrukt, iets te zeggen: De waereld gelooft dat Monsieur Bernard den Autheur is,¹³⁶ om dat hij 'er voor uitkomt. Maar neen welmeenende in den Lande, men misleid hier door meer en meer de verblindene en men legd hun op zulk eene wijze de godlooste lagen tot hun verderf; maar als men bij Monsr. de Does Vastenavond houd, als zijn beminde, oliekoekbakster van pater T., en de Kappellaan, en Pater Bernardus 'er bij is, dan disputeeren zij wat een Autheur en wat een magere scharminkel echte kinderen moet noemen; Fransje beweert dat zijn Batavieren alle echte kinderen zijn van Sir Bernardus, al kan hij geen woord hollandsch, en al hebben de misleiders der Regeering als VAN ENGELEN,¹³⁷ VAN DER KEMP¹³⁸ en zulk soort ze maakt, en zeker ROOIJEN Heer ze in de vont van Sint Willebord te Oestgeest onder den doop gehouden, daar ondertusschen Pater zegd, dat alle kinderen echt zijn, welke tusschen Gent en Brugge gemaakt worden; eindelijk worden ze het eens, en

¹³² Orangistische pamfletten, zoals *Iets voor Leijden* en *Iets voor Edam, Leijden, enz.*, gepubliceerd in 1784.

¹³³ Hier doet de pamflettist op Overraam, een uitspanning onder Leiderdorp. Te Overraam werden illegaal orangistische pamfletten gedrukt, maar omdat dit buiten de stadspoorten gebeurde, kon de Leidse overheid hier niet tegen optreden, want buiten de stadsgrenzen golden de rechten van het Leidse drukkersgilde niet.

¹³⁴ Het patriotse blad *De Batavier* (Leiden, 1784-1787, door Frans de Does uitgegeven, redacteur François Bernard; ook bijdragen van o.a. Pieter Vreede). Van Wissing, *Stokebrand Janus 1787*, 333-351.

¹³⁵ De Leidse uitgever Frans de Does (katholiek), gevestigd op de Hooigracht. Theeuwen, *De Post*, 615.

¹³⁶ François Bernard, een Leidse patriot en publicist/journalist. Hij was van Franse afkomst. Als uitgetreden priester noemden zijn politieke tegenstanders hem 'de Jezuiet' of 'Loyola'. Op 26 juli 1784 begon Bernard met een nieuw patriots blad, *De Batavier*. Theeuwen, *De Post*, 580.

¹³⁷ De doopsgezinde Leidse predikant Cornelis van Engelen (1726-1793).

¹³⁸ De doopsgezinde Leidse predikant Franciscus Adrianus van der Kemp (1752-1829). In 1781 hielp hij Van der Capellen met de massale, heimelijke verspreiding van het pamflet *Aan het Volk van Nederland*.

noemen als dan alle de Vaderlandsche Ietsen oproerig, om dat door die blaadjes hunne Doopceelen geligt, en dat ze onder Leijderdorp verkocht worden, en vinden goed om alle die Ietsen maar op de naam van Jan Medicijn te zetten, al heeft hij de kinderen nooit gekent; en beraadslagen, om ten bewijze van dit loos uitstrooisel bij te brengen, *om dat die kinderen tegen 't Gilderecht op Overraam gedoopt worden*;¹³⁹ maar laat FRANSJEN VERNEUKER,¹⁴⁰ (zoo is toch zijn bestuurven woord) eens onderzoeken, waarom hij dan de verbodene boeken van 't PROCES DE TROIS ROIS, en de verbodene grollen, onder andren ook eenige Cache'¹⁴¹ AAN 'T VOLK VAN NEDERLAND, voor rekening van de zo beruchten Rotterdamsche Requestplager E.z....r,¹⁴² buiten de Stad te Leijderdorp¹⁴³ verkocht heeft. Ei! dat is iets voor die Jesuitjens, Burgerschenders en Prinseverraders. Wacht u dus brave Burgeren, wacht u voor zulk adderen gebroedzels! wacht u gij brave Leijdenaars! en gij ook vooral, weldenkende Rhijnburgers! want, (en dit zij u ter waarschouwing) in u midden hebt gij ook eenen valsche Propheet van der Bel, die weleer zoo getrouw Prins was, dat hij in A°. 1748¹⁴⁴ van Rockanje na den Briel reed om den Prins uitteroepen; maar zints dat hij door den Heer van R..n,¹⁴⁵ Glorieuser Memorie, is gefavoreesd,

¹³⁹ Hier bedoelt de pamflettist drukken (dopen) van pamfletten (kinderen). Dit gebeurde op Overraam, een uitspanning onder Leiderdorp. Dit ging in tegen het gilderecht van de Leidse drukkers, maar omdat dit buiten de stad gebeurde, kon Leiden er niet tegen optreden.

¹⁴⁰ De Leidse uitgever Frans de Does ("Fransjen Verneuker") wordt door de pamflettist beschuldigd van het verkopen van verboden boeken, d.w.z. boeken die door de overheid waren verboden. De pamflettist noemt twee van die boeken, namelijk: *Le Procès des Trois Rois* en *Aan het Volk van Nederland*. Het eerste werk verscheen in 1780. De anonieme schrijver was A. Goudar (1720-1791). In een gefingeerd proces werden de drie koningen van Frankrijk (Lodewijk XVI), Spanje (Karel III) en Engeland (George III) ten tonele gevoerd. Het boek was een populaire en ook invloedrijke parodie op de Britse politiek t.o.v. Amerika. Aan het einde van het proces komt Amerika als de winnaar naar voren. Het tweede werk verscheen in 1781, eveneens anoniem. Pas veel later bleek de Overijsselse edelman Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784) de schrijver te zijn geweest. Dit pamflet bevatte in grote lijnen het partijprogramma van de patriotten. Direct na verschijning (in september 1781) gelastten de Staten van Holland de inbeslagname van dit spraakmakende pamflet. Maar dat hielp weinig. Het pamflet werd in brede kringen verspreid, en ook volgden er enige (uiteraard illegale) herdrukken.

¹⁴¹ Frans, betekent bedekt, heimelijk. Het pamflet *Aan het Volk van Nederland* (1781) verscheen anoniem.

¹⁴² Jan Jacob Elsevier, vroedschap te Rotterdam, een overtuigde patriot. De Wit, *De Nederlandse revolutie*, 196.

¹⁴³ De pamflettist beschuldigt de Leidse uitgever De Does van het ontduiken van het gilderecht, kortom die zou zich van dezelfde illegale methoden als de orangisten bedienen om zijn zaak – in dit geval verboden boeken – via de Overraam-route aan de man te brengen.

¹⁴⁴ De gebeurtenissen in het jaar 1748 kwamen in zowel patriotse als orangistische publicaties bij herhaling ter sprake. In dat jaar (de Republiek balanceerde bijkans op de rand van een burgeroorlog) werden door toedoen van Willem IV vele regenten afgezet, en vervangen door personen van eigen signatuur, door de patriotten vanaf 1780 onveranderlijk negatief aangeduid als "acht-en-veertigers". Hier speelde uiteraard veel oud zeer mee.

¹⁴⁵ Graaf Willem Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht (1704-1774), betrokken bij de wetsverzettingen door stadhouder Willem IV in het revolutiejaar 1748 (te Gouda werden in november zes heren geremoveerd).

en nu weelijks Conferentie houd met Chastelein en van der Kemp, om een Vrij-Corps,¹⁴⁶ waar voor hij dik vereerd word, zoo helpt hij mede kluistren smeeden voor uwe halzen, en de roedens aandragen om U t'eeniger tijd ook te laten beulen. Wacht u dus voor zulke veinzende f.....¹⁴⁷

[9] KLINKDICHT.

Gelijk het wangedrocht, van S...n,¹⁴⁸ door de snoode streeken
Zich langen tijd bedekte en school in 't huichelfloers;
Zo doet ook meesterlijk de booze en slinksche Boers,¹⁴⁹
Om, onder Gommers schijn, Armijn in 't hart te preeken.¹⁵⁰

Weest daarom op uw' hoed', Hervormde Leidsche Leeken!
Dat hij u noch door list, noch door Sireenezang
Verstrikk', en onbedacht in zijne netten vang:
Zijn woorden zijn wel schoon, maar vol van looze treeken.

Hij is, gelijk van S...n, op 't veinzen afgerecht,
Bij vroomen schijnt hij vroom, en is hij zeer oprecht
Om alzo 't waarheidsrijk gemakkelijk te verbreeken.

De ziel der waare Leer, *bijzondere genaê*,¹⁵¹
Is 't doelwit van zijn haat, die zoekt hij vroeg en spaê,¹⁵²
Waar hij ook preeken mag, de hertaer¹⁵³ af te steeken.

¹⁴⁶ Mr. Cornelis Pieter Chastelein, secretaris van de academische vierschaar van de Leidse universiteit, en Franciscus Adrianus van der Kemp, doopsgezind predikant. Onder hun leiding vormden in mei 1783 de Leidse patriotten een eigen militie, die met exerceren begon. In dezelfde maand gaven de Leide burgemeesters officieel toestemming tot het oprichten van een vrijkorps. Arpots, *Vrank en Vrij*, 124-126.

¹⁴⁷ Fielten (laaghartige ploerten). Verderop gebruikt de pamflettist het woord fielterijen wel voluit.

¹⁴⁸ Meest waarschijnlijk bedoelt de pamflettist hier "Sociniaan". Dit was een zware beschuldiging. De leer van het socinianisme was o.a. anti-trinitarisch, en werd vanuit de nederduits gereformeerde kerk fel bestreden, terwijl er vanuit de hoek van remonstranten en doopsgezinden (waar men vaak het patriottisme aanhing) begrip voor was. In de achttiende eeuw betekende het welhaast een beschuldiging van atheïsme.

¹⁴⁹ Carolus Boers (1746-1814), vanaf 1779 hoogleraar theologie aan de Leidse universiteit. Ook in 1779 stelden de Staten van Holland hem aan tot regent van het Theologisch College. Al eerder had Boers onder vuur gelegen, maar nu werd het hem te gortig. Zijn orthodoxie werd in twijfel getrokken door de beschuldigingen van socinianisme en heimelijk prediken van arminiaans gedachtegoed. Hij kreeg gedaan dat de Leidse burgemeesters op 24 december 1785 het pamflet *Iets voor de Patriotten* verboden. Van Vliet, *Elie Luzac*, 637.

¹⁵⁰ Dus onder het mom van orthodoxie ("Gommers schijn" = Gomarus), in feite remonstrants gedachtegoed ("Armijn" = Arminius) verkondigen.

¹⁵¹ De soevereine genade Gods ("uitverkiezing"), een kernstuk van het calvinisme (de "waare Leer"), en als zodanig in de jaren 1604-1609 verdedigd door Gomarus in zijn theologische strijd met Arminius, die de leer van de vrije wil liet prevaleren boven die van de predestinatie of uitverkiezing.

¹⁵² Vroeg en spa(de): vroeg en laat.

*****

BEKENTMAKING.

Alzoo P. van Rees, Remonstrantsch Predikant tot Zeevenhuizen,¹⁵⁴ met de grootste blijdschap en vergenoegen heeft vernoomen: dat zekere Publicatie,¹⁵⁵ tegen het dragen van eenige oproerige onderscheids tekenen, of wel voornamentlijk iemand daar toe te noodzaken gedaan is; En begrijpt dat voorzeide Publicatie is gebooren uit zeker schrift, in een der Bijlaagen van den Post van den Neder-Rhijn,¹⁵⁶ nopens het gedrag van die van Zevenhuizen en Moer capel gehouden op den 8. Maart laatstleeden, ter gelegenheid van de Verjaardag van den Prins, waar van hij P. van Rees NB. niet onkundig is geweest, alvoorens het zelve door den druk is gemeen gemaakt. Edog deze blijdschap een weinig verandert zijnde in droefheid, of liever meer nijdigheid, wanneer hij P. van Rees heeft vernoomen, dat Mr. P...r C.....s d. G...t,¹⁵⁷ Bw. van S.....d, in de publieke nieuwspapieren heeft bekend gemaakt, dat den Schrijver van voorzeide weekblad zig niet heeft ontzien te behelpen met haatelijke verdigtselen en opgeraapte leugenen.

Een mooie trek, een mooie trek, spot 'er niet meede Lezer, of hij van Rees zal hem spoedig begeven na [10] Amsterdam, bij den Generaal van het Zanthorstsche Kloosterke,¹⁵⁸ vergezelt met den Rotterdamschen beminnaar van Socrates,¹⁵⁹ en

---

¹⁵³ Ader van/naar het hart (aorta).

¹⁵⁴ De remonstrantse dominee Boudewijn van Rees (1752-1825). Hij kwam in 1783 van Zwammerdam naar Zevenhuizen en werd in 1788 overgeplaatst naar Moordrecht in een soort carrousel van predikanten die zich op hun dorp onmogelijk hadden gemaakt vanwege patriotse activiteiten. Bron: mededeling van de heer S. Vuyk.

¹⁵⁵ Bedoeld is hier de publicatie van de Staten van Holland van 16 juni 1784 die een verbod bevatte op "het dragen van eenige tekenen of leuzen van oproer." In de praktijk hield dit in een verbod op het dragen van oranje. Strenger en vooral ook veel gericht was een tweede publicatie van de Staten van Holland van februari 1785, die het dragen van "Oranje Cocardes, Strikken, Linten, Papieren en alle andere versierselen van Oranje couleur" verbood, met zelfs de doodstraf als uiterste sanctie. Colenbrander, deel 2, 66, 76.

¹⁵⁶ Betreft de vijfde Bijlage van *De Post van den Neder-Rhijn* (januari-april 1784), waarin o.a. opgenomen een bericht van de anonieme A.F.G. uit Haastrecht over oranjetumult in de Zuid-hollandse dorpen Zevenhuizen en Moerkapelle (8 maart was de verjaardag van stadhouder Willem V). Theeuwen, *De Post*, 286-287.

¹⁵⁷ Mr. Pieter Cornelis de Groot, baljuw van (?) Snelrewaard. Mij is niet duidelijk of hij deze persoon is.

¹⁵⁸ Met de "Generaal van het Zanthorstsche Kloosterke" werd bedoeld Petrus Burmannus Secundus (Pieter Burman II), classicus, en hoogleraar aan het Atheneum van Amsterdam (1713-1778). Hij hield de staatsgezinde traditie op de hofstede Santhorst (een kasteeltje nabij Wasenaar) levend via publicatie van verzen, waarin hij de helden van de staatsgezinde traditie verheerlijkte. Buijnsters, *Wolff & Deken*, 93-104.

¹⁵⁹ De Rotterdamse remonstrantse predikant Cornelis Nozeman (1721-1786). Hij schreef in de zogenaamde socratische oorlog polemische werken (*Socrates' eere gehandhaafd*, 1769). Het ging daarbij om een strijd tussen de vereerders van Socrates, zoals Nozeman (in het kort: "ook vrome heidenen als Socrates hebben toegang tot de hemelse zaligheid"), en de orthodoxe predikanten, zoals de Rotterdamse predikant Petrus Hofstede (1760-1803) (in het kort: "ware deugdzaamheid vond men alleen via het christendom"). De pennenstrijd woedde van 1769 tot 1773. Vuyk, *Verdraagzame gemeente*, 396; Buijnsters, *Wolff & Deken*, 105-117.

nog veele andere Bacchanten tot deze factie behoorende; en haar als dan voorzien met eenige Reliquien van Zanthorst; als namentlijk: het napje van Sint Brederoode,¹⁶⁰ een lokje hair van Groenevelt,¹⁶¹ de lessenaar van Armijn,¹⁶² een pen van de de Witten,¹⁶³ en dat nog wel het voornaamste is, het krukje van den grooten Sint Jan.¹⁶⁴ En zullen, met deze wapenen voorzien,¹⁶⁵ eendragtig aanvallen op die van Zevenhuizen en Moercapel; dus haar laatste dag en uur gebooren zijnde, zal het weezen: slaa dood, slaa dood. Wat zal dat een bloedige slagting maken onder alle die burgeren, vergezelt met een ijsselijk krijgsgeschrei, en zullen 'er zoo veelen afgemaakt werden, als 'er in de Synagoge der Jooden werden afgemaakt op het feest van Haman.¹⁶⁶ Een ijder zij gewaarschouwt en wagne zig voor Eusophus.¹⁶⁷

---

¹⁶⁰ De geuzenleider Hendrik van Brederode; de bedelnap (of geuzennap) was een bekend symbool. In 1766 schreef Petrus Burmannus Secundus zijn *Brederodius*, een lofzang op deze geuzenleider. Die werd gezien als een van de helden binnen de staatsgezinde traditie, en werd als zodanig ook vereerd, vandaar dat de pamflettist hem spottend als een heilige typeerde. Buijnsters, *Wolff & Deken*, 93-104.

¹⁶¹ Reinier van Oldenbarnevelt, de oudste zoon van Johan van Oldenbarnevelt, ook wel genoemd Reinier van Groeneveld, naar een van zijn heerlijkheden. Hij was, via zijn broer Willem, betrokken bij een mislukte aanslag op prins Maurits. Hij werd aangehouden en in 1623 te Den Haag onthoofd.

¹⁶² Jacobus Arminius (1560-1609), bekend om zijn theologische debat met Franciscus Gomarus over de leer van de predestinatie. Zijn aanhangers werden arminianen genoemd, later (vanaf 1610) ook remonstranten.

¹⁶³ De gebroeders Johan en Cornelis de Witt, in 1672 door het orangistische Haagse grauw vermoord.

¹⁶⁴ Johan ("Jan") van Oldenbarnevelt (1547-1619), raadpensionaris van 1586 tot 1618. Op 13 mei 1619 werd hij op het Binnenhof onthoofd. Steunend op een stok (het "krukje"), en begeleid door zijn trouwe knecht Jan Francken, betrad hij het schavot. Met de gebroeders De Witt gold hij als een van de kopstukken binnen de staatsgezinde traditie. Ook hij werd, net als Hendrik van Brederode, door de pamflettist spottend als een heilige getypeerd. Overigens drukten aanhangers zich in vergelijkbare taal uit. In 1772 schreef Betje Wolff haar gedicht *De onveranderlijke Santhorstsche Geloofsbelijdenis*, waarin zij het gedachtegoed van deze kring uiteenzette en verdedigde. Haar stijl (een geloofsbelijdenis) irriteerde de orthodoxe kerk. Buijnsters, *Wolff & Deken*, 98-102.

¹⁶⁵ De pamflettist maakt de "reliken" van de staatsgezinde "kerk" belachelijk door ze wapenen te noemen.

¹⁶⁶ De beschrijving van dit "feest van Haman" treft men aan in het Oude Testament, het boek Ester.

¹⁶⁷ Hier wordt waarschijnlijk de Griekse fabeldichter Aesopus bedoeld, die leefde rond 550 v. Chr. De tekst moet dan zo gelezen worden, dat de pamflettist hier stelt: Men wachte zich voor lieden die fabeltjes vertellen.

AAN DE VALSCHE ORANJE VRINDEN.

Gij roemd, verdraaid geslacht, dat gij Oranje mind,
Gij mind hem, (zulks is waar) maar bij Oranje Vrinden,
Daar gij met schijn vernist uw voordeel tracht te vinden,
Zo heeft de schraapzucht U besmette ziel verblind.

Neen, bastaard Burger! Neen, een waare Oranje Vrind
Verdoemd zijn zelfbelang, hij spreekt niet uit twee monden,
Bemind de Oranje-Vorst en laakt uw vloekverbonden,
Om dat men in zijn daân de blankste onschuld vind.

Gij Vrijheidsschreeuwers! gij verfoeijelijke addren,
Kunt nimmer door u gift die Zuil van deugd bezwaddren,
Hij is en blijft gestaag door braven onderschraagd.

Zij zullen, u ten trots, weer de oude rust herstellen,
En uw gewaand altaar van Vrijheid nedervellen,
Terwijl de wroegings worm, U! 't nijpend hart doorknaagd.

Daar de Armiiaansche of Antiprinsgezindene factie het 'er zich steeds op toelegd, om alle de naamen der Vaderlandsche Schrijvers met hunne vergiftige pennen op de schandelijkste wijze aan 't publicq kenbaar te maken; zoo zij 't ons ook gegunt om de Leijdsche Burgeren onder 't oog te brengen, welke soort van Luiden men door 't goud weet om te koopen, om hunne pennen, tegen [11] al wat braafheid kweekt, te verhuuren; in 't bijzonder zij als hoogstnodig ter deezer gelegenheid onder dezulke genoemd, zij die de Leijdenaars een IETS, onder eene mooie verlokkende tijtel ter hunner verderve, in de handen stoppen. 't Zijn zulke, ô Leijdens Burger! als eenen VADER KESTER, welke op den 25. Meij laatstleden te Amsterdam in 't Jaagschuitjen zich diverteerde met twee hoeren, bij gelegenheid, dat Vader 2 à 3 Weesjongens voor slaven na de Westindien aan een Zielverkooper¹⁶⁸ had verkocht, welke Zielverkooper het zelfs in het Leijdsche Veerhuis te Amsterdam heeft verhaald, onder getuigen van 4 Persoonen hier te Leijden woonende, met bijvoeging, dat 'er geen slegter kaerel te Leijden kon weezen, en dat, als zij getuigen, het niet aan de Regenten van 't Weeshuis wilde bekend maken, dat hij 't dan van Consjentie wege zich verplicht vond om ze te moeten waarschouwen wat handelwijjs hij met de Jongens en de Hoeren van Amsterdam houd. (Hoe of 't dan met de Meisjes moet gaan, daar zoo'n geile boef mede omgaat, zal men kunnen bezeffen). Zijn Zwager SIEVERIEN heeft zelf wel verhaald, dat ze te saamen meer dan eens ter mot¹⁶⁹ zijn ge-

¹⁶⁸ Een zielverkoper was een ronselaar die mannen en jongens overhaalde om als matroos of soldaat dienst te nemen in het leger of op schepen van de vloot. Het weeshuisbestuur kreeg voor het leveren van weesjongens als scheepsjongens in de regel een behoorlijke vergoeding. Onze pamflettist noemt dit "voor slaven verkopen".

¹⁶⁹ Mot = hoer, met andere woorden, dat ze samen meer dan eens naar de hoeren in Amsterdam zijn geweest. Een "mot-huijs" = een bordeel.

weest te Amsterdam, als ook met SCHRIJFHEER hier in de Stad; gelijk mede over bekend is, als dat, wanneer VADER KESTER, SIEVERIEN en SCHRIJFHEER¹⁷⁰ ter mot gaan, en des morgens dronken te huis komen, de Vrouwen door schoppen, slaan en stooten het gelag moeten betaalen. Wat dunkt u braave Leijdenaars, zijn dat geen noble Vrijheidschrijvers? en waar zou ik enden, wilde ik u alle de fielterijen dier drie knapen opgeeven. Hoe dat ze de Huisvrouw van *Gt. Nieuwhuis* op den 1 October 1783, aan 't huis van de Zwaardveger¹⁷¹ hebben getreiterd ..... en toen de Man haar kwam afhaalen, van Vader Kester, (want Schilder Schrijfheer was toen stom dronken, en deed niet anders dan hakkelen, in navolging zijner Vriendt den muit-zuchtkweekende Bt. Groeneveld) op de snoodste wijze (want daar was 't recht op gemunt) wierd mishandeld. Dat zijn eerst Helden! maar, ô ongelukkig Land! waar in zulke Schurken den baas kunnen speelen; en in 't bijzonder beklagenswaarde Stad! waar in zulke Fielten beschermd worden! Opent dus uwe oogen noch in tijds, ver dwaasde! eer het te laat zij, en eer dat God zijn lang getergde wraak ontbrand ten algemeene verderve.

Dit Blad is voor ééne en een halve Stuiver te bekomen te *Amsterdam*, bij Hk. Arends; *Rotterdam*, Hake, Bal, Hendriksen, Kraeft en van Dijk; *'s Gravenhage*, van Os en d' Agé; *Delft*, Poelman; *Dord*, Wanner; *den Briele*, Verhel; *Utrecht*, Ras; *'s Hertogenbosch*, Pallier; en voorts alôm.

---

¹⁷⁰ Drie personen uit Leiden. Wie zij waren, of wie hier werden bedoeld, kon ik niet achterhalen. In ieder geval zal die "Vader Kester" waarschijnlijk een bestuurder van het Leidse weeshuis zijn geweest. En gezien de negatieve wijze waarop de pamfletist over de drie heren schrijft, zullen het wel patriotten zijn geweest. Nog iets verderop in de tekst noemt hij ze "vrijheidschrijvers". Wellicht ging het hier om Leidse publicisten of schrijvers van patriotse signatuur? De orangisten omschreven de patriotten vaak op een snerende toon als "vrijheidszonen".

¹⁷¹ Iemand die zwaarden, degens en dergelijke polijst, slijpt, en ook wel vervaardigt; een wapensmid.

Bijlage. Nadere verklaring van voetnoot 13

Het Goudse stadsbestuur beklaagde zich via een brief (van 17 april 1783) bij het Rotterdamse stadsbestuur over de Rotterdamse boekverkoper Lambert Bennet.¹⁷² Die zou op alle mogelijke wijzen de *Zaaklijke inhoud* onder de bevolking verspreiden, en zelfs gratis uitdelen. Daarop zat het Goudse stadsbestuur in de "tegenwoordige tijdsomstandigheden" niet te wachten; een dergelijk geschrift zou, zo was de mening, slechts tot "twist en tweedracht" kunnen leiden.

Bennet was naar Gouda gekomen om de *Zaaklijke inhoud* persoonlijk te verspreiden nadat de gewone verzending, die liep via de Haagse drukker Johannes Rogatsnik,¹⁷³ al door een verbod was getroffen. Dit verbod werd in ieder geval uitgevaardigd vóór 12 februari 1783.¹⁷⁴

Baljuw C.N. Plemper van Bree trad daarom tegen de boekverkopers op (gezien het meervoud werkten blijkbaar Goudse boekverkopers aan de verspreiding mee) en liet de *Zaaklijke inhoud* ophalen. Hierbij werd hij op het platteland geholpen door de patriotse dominee Dirk Cluwen, die zo behulpzaam was de boeren aan te wijzen die de *Zaaklijke inhoud* in huis hadden.

Op 29 maart 1783 ontving de Rotterdamse uitgeverij Bennet en Hake¹⁷⁵ een anonieme brief uit Gouda. De schrijver meldde dat slechts twee orangisten ter plaatse, de pijpenmaker Joost Bloet en zijn zwager, het aandurfdren voor hun orangistische gezindheid uit te komen. Verder verwonderde de smalle gemeente zich over het verbod op de *Zaaklijke inhoud*. Hieruit bleek wel dat op dat moment de orangisten te Gouda niet erg op de voorgrond durfden treden.¹⁷⁶

[In de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* van mei 1783 staat op blz. 854:]

Wanneer de Admiraal Generaal¹⁷⁷ den 7 October 1782 (zie NIEUW. NEDERL. JAARB. 1782 bl. 1187-1190.) een Verdedigend Geschrift, of Justificatoire Memorie aan de Algemeene Staten hadt overgegeven, is niet alleen die Memorie zelve alom verkogt,

¹⁷² Lambert Bennet (1769-1803), oranjegezind boekhandelaar te Rotterdam. Vanaf 5 januari 1782 gaf hij, tezamen met Richard Hake, te Rotterdam het oranjegezinde periodiek *De Ouderwetse Nederlandsche Patriot* (1781-1782) uit. Van Wissing, *Stokebrand Janus 1787*, 335.

¹⁷³ Johannes Rogatsnik (circa 1712-na 1788), drukker te Den Haag, o.a. van het orangistische *De Post naar den Neder-Rhijn* (1782-1784). Van Wissing, *Stokebrand Janus 1787*, 336, 592.

¹⁷⁴ KB, afdeling Handschriften, 130F5:142 [brief van Johannes Olivier aan R.M. van Goens, 12 februari 1783]. Met dank aan historicus en publicist Ton Jongenelen, die mij op deze briefwisseling opmerkzaam maakte.

¹⁷⁵ Lambert Bennet en Charles Richard Hake (circa 1750-1839), uitgevers van (onder andere) het orangistische *De Ouderwetse Nederlandsche Patriot*. Van Wissing, *Stokebrand Janus 1787*, 335, 579.

¹⁷⁶ KB, afdeling Handschriften, 130F5:156 [anonieme brief uit Gouda aan Bennet en Hake te Rotterdam, ontvangen 29 maart 1783]. In 1787 zou Joost Bloet lid worden van de dan opgerichte Goudse Oranjesociëteit.

¹⁷⁷ Willem V was als kapitein-generaal en admiraal-generaal de opperbevelhebber van leger en vloot.

maar ook een kort begrip of uittrekkel¹⁷⁸ van dezelve gemaakt, gedrukt en verspreid. Hier over hebben Burgemeesteren en Regeerders der Stad Gouda¹⁷⁹ aan de Burgemeesters en Regeerders dezer Stad Rotterdam den 17 April 1783 den navolgende brief geschreeven.

[In Chalmot, *Verzameling*, deel 50, staat de brief van 17 april 1783 afgedrukt:¹⁸⁰]

Nr. 3495.

Missive van Heeren Burgemeesteren der Stad Gouda aan Heeren Burgemeesteren der Stad Rotterdam, over het gepleegd misdrijf in Gouda van den Boekverkooper BENNET, woonende te Rotterdam. In dato den 17 April 1783.

EDELE GROOT ACHTBAARE HEEREN!

Wij zijn in 't zekere onderricht geworden, dat de Boekverkooper BENNET, Burger en Inwooner van U Ed. Groot Achtb. Stad, onlangs zich opgehouden heeft in de Stads Doelen alhier, en als toen van zich niet alleen heeft kunnen verkrijgen, om aan deze en gene Ingezetenen onzer Stad, *gratis*, uit te deelen zekere liedjes, tot de tegenwoordige tijden relatief, maar bijzonder zich ook niet heeft ontzien, om eenige derzelve Ingezetenen bij zich te requireeren, en bij anderen persooenele visites aan hunne huizen te maaken, alleenlijk en opzettelijk, ten fine om hun aan te prijzen de lectuure van zeker naamloos boekje, geintituleerd: *zaaklijke inhoud van de Missive en Memorie, door zijne Hoogheid aan Hun Hoog Mogenden den 7 October 1782 overgeleverd*; en 't welk hij opdischte voor de voornoemde Memorie zelve, met bijgevoegde belofte, om aan hun ten spoedigsten 'er mede *gratis*, een genoegzaam getal exemplaaren van het zelve boekje toe te zenden, op voorwaarden en instigatie, dat zij het zelve onder den Volke zouden spargeeren, zoo als hij dan ook kort daar aan, een ruim aantal derzelve boekjes met de daad *gratis* aan de voornoemde onze Ingezetenen hebbende afgezonden, hier door ook gedeeltelijk in zijne listige handelwijze is gereussieerd.

Daar wij, met verontwaardiging, abhorreeren alle disseminaties en spargeeringen van naamlooze Geschriften, Memorien en Libellen, tot de tegenwoordige tijdsomstandigheden relatief hebbende, hoe ook genaamd, van welken de Autheurs of Disseminateurs, niet anders dan twist en tweedracht (in dagen waar in eendracht en rust zoo necessair zijn) bedoelen, en daar de wijze, waar op het verspreiden van dit boekje door den Boekverkooper BENNET is aangelegd, met zich ten duidelijksten medebrengt het kenmerk van zoodanig een malitieuze intentie, hebben wij ons verplicht gevonden, dit geval, waar van den aanlegger ons nu bekend is, onder 't oog van U Ed. Groot Achtb. ten spoedigsten te brengen, met vriendelijkst verzoek en gansch ernstige confidentie, dat U Ed. Groot Achtb. (die wij ons verzekerd houden het *in Thesi* met ons eens te zijn) den voornoemden hunnen Burger, de wettigheid

¹⁷⁸ Met dit "kort begrip of uittrekkel" wordt de *Zaaklijke inhoud* bedoeld.

¹⁷⁹ April 1782 waren de vier burgemeesters van Gouda: mr. Dirk Aemilius Jongkint, mr. Francois de Meij, mr. Jan Noortbergh en Willem van der Hoeve.

¹⁸⁰ Chalmot, *Verzameling*, deel 50, nr. 3485, blz. 262-264.

onzer indignatie over het geval in kwestie, zullen gelieven te doen gevoelen, zoo en in diervoegen als U Ed. Groot Achtb. noodig zullen oirdeelen, ten einde voornoemde BENNET zich wachte, om tot zulk een stoutheid binnen onze Stad andermaal te procedereen, alzoo wij anders in de noodzaakelijkheid zouden zijn gebracht, van tegens hem zoodaanige scherpe mesures te moeten neemen, als de zorg voor de rust onzer goede Burgerije, en de aart van zijn misdrijf ons zoude komen te dicteeren.

Ten allen tijden tot wederdienst bereid zijnde, beveelen wij U Ed. Groot Achtb. in de protectie GODES, en blijven,

Edele Groot Achtbaare Heeren!

Uw Edele Groot Achtb. goede Vrienden,
Burgemeesteren en Regeerders der Stad Gouda.
Gouda, den 17 April 1783.

(Onder stond,)

Ter Ordonnantie van dezelve,
(Geteekend door een der Stads Secretarissen.)

Detail van 'Eerste pagina van het pamflet' (zie pag. 60)

Hoe een voorouder van Ad Melkert op de 1^e mei in grote problemen geraakte

Jan Lafeber

Bekend is natuurlijk, dat de politicus Ad Melkert een zoon is van een kapper uit Gouderak, de op 3 januari 2006 overleden Wilhelmus Fredericus Melkert. Minder bekend is dat ook zijn grootvader Adrianus, overgrootvader Wilhelmus en betovergrootvader Arie kappers (of barbiers) waren. Zij oefenden hun beroep uit in Gouda, resp. in de Keizerstraat, in de Kuiperstraat, in de Peperstraat en op de Raam (tegenwoordig zouden we dus zeggen: in de Raambuurt).

Een nog eerdere voorvader, de 46-jarige tapper Matthijs Melkert, kwam op 1 mei 1747 in grote problemen toen een zekere Reijnier Erkens zijn zaak op stelten zette, de inboedel vernielde en Matthijs Melkert en zijn vrouw en zijn bediende ernstig bedreigde.

Wat gebeurde er die eerste mei 1747?

Matthijs Melkert, alias Tijsje de speelman, was een kroeghouder in Stolwijkersluis. In de bewuste nacht van 1 mei 1747 kwam er een knaap zijn tapperij binnen die in korte tijd de hele zaak op stelten zette. Na wat gedronken te hebben begon hij ruzie te zoeken met één van de andere gasten. Die ruzie liep zo hoog op, dat er veel glaswerk sneuvelde. Thijs greep in en zette deze knaap, ene Reijnier Erkens, resoluut buiten de deur. Maar Reijnier pikte dat niet en zon op wraak.

Hij kwam de volgende morgen met getrokken mes terug naar de zaak van Melkert om zijn gram te halen. Matthijs sloot daarop de deur, maar voelde zich niet gerust, omdat zijn 24-jarige zwangere vrouw Machteltje Kabel samen met zijn tapper Sander van der Pijl naar de stad was gegaan. En die vrees van Matthijs Melkert was zeer terecht. Want Reijnier Erkens had er kennelijk lucht van gekregen, dat de vrouw van Melkert onderweg was. Hij verschool zich, tussen de Haastrechtse brug en de stal van Jan Voordewind, achter een boom en wachtte zijn kans af. Toen hij Machteltje en Sander aan zag komen lopen, sprong hij met getrokken mes achter de boom waarbij hij op de loer had gelegen, vandaan. Nu zag hij zijn kans schoon om wraak te nemen. Als hij Matthijs niet kon pakken, dan maar zijn vrouw of zijn bediende. Onder zwaar gevluk dreigde hij Machteltjes kleren van het lijf te snijden en bedreigde ook haar begeleider Sander van der Pijl, die ijlings de benen nam. Gelukkig kreeg Machteltje hulp van mensen die haar naar huis brachten.

Zeer overstuurd door wat er onderweg gebeurd was kwam zij thuis en hoorde daar dat ook haar man bedreigd was door Reijnier Erkens. Uiteraard hebben zij aangifte gedaan van deze laffe daad. Zowel Matthijs, Machteltje als Sander legden onder ede een verklaring af voor de baljuw. Reijnier Erkens werd daarop voor twee jaar uit de stad Gouda verbannen.

Machteltje Kabel zou helaas in oktober van dat jaar in het kraambed van haar zoon-
tje Cornelius overlijden. Matthijs hertrouwde op 25 juni 1748 te Haastrecht met de
uit Lexmond afkomstige Lijsie van Gogh. Voor hem was dit het vierde huwelijk.¹
Matthijs Melkert en Lijsie van Gogh zijn de rechtstreekse voorouders van Ad Mel-
kert. Op 27 september 1768 kreeg Elisabeth van Gog, weduwe van Tijs Melchert,
toestemming om zich in Gouda te vestigen (vanuit Stolwijkersluis).

Bronnen:

- SAMH - Oud rechterlijke Archief Gouda - Informatieboek Baljuw inv. nr. 159
- SAMH - Oud rechterlijke Archief Gouda - Crimineel Vonnisboek inv. nr. 180.

*Fragment van een kaart van Gouda door Jacob van Deventer (1585)
(rechts de Haastrechtse brug over de Dsffel, midden onder huisjes bij Stolwijkersluis)*

¹ Matthijs Melkert was een zoon van Cornelis Thijs Melcker(t) en Grietje Jansdr van Erckel. Hij is geboren ca 1701 en hij is vier maal getrouwd geweest: resp. met Dirkje Engelen Wilschut (Gouda, 5 december 1723), Huijbertje Tromp (Haastrecht, 8 mei 1740), Machteltje Willems Kabel (Haastrecht, 16 november 1745) en Lijsie van Gogh (Haastrecht, 25 juni 1748). Matthijs woonde tijdens zijn eerste huwelijk in Gouda in de Rozendaal en in de Vogelenzang. Later vestigde hij zich als tapper in Stolwijkersluis en zal daar vermoedelijk ook - gelet op zijn bijnaam Tijsje de speelman - opgetreden hebben als muzikant.

Mededelingen

Belangrijke restauratie

De Stichting Vrienden van Archief en Librije maakte het financieel mogelijk om ook dit jaar 2007 weer enkele belangrijke archiefstukken te laten restaureren. Het betreft twee handschriften* met de acta (notulen) van de kerkenraad (nummers 2 en 3, ac 564) van de Hervormde gemeente te Gouda. Ze bevatten een uitvoerige beschrijving van hetgeen zich binnen de kerkelijke gemeente afspeelde gedurende de periode 1643 tot 1664.

De kosten waren niet gering: € 2.310,98, maar daarvoor werd dan ook een vakkundig stukje restauratiewerk afgeleverd. In beide delen werd vocht- en schimmelschade aangetroffen, het papier was vervilt en sommige fragmenten ontbraken. Daarvoor moesten de boeken met hun perkamenten kaft geheel uit elkaar worden genomen en werden in totaal 217 folio's aangevezeld, gedoubleerd en gefyteerd. De katernen werden opnieuw genaaid op drie perkamenten spitsels en de oorspronkelijke bindwijze gereconstrueerd. Dat vereiste vele uren handwerk, maar de beide boeken zien er uit als nieuw en kunnen er weer tegen om zo nodig geraadpleegd te worden, wat uiteindelijk het voornaamste doel is.

* 32 x 21 x 5 en 32 x 21 x 6,5 cm

8^e Walvisprijs

31 december 2008 is de finale inzenddatum voor de achtste Walvisprijs. Een flyer hierover is beschikbaar op het streekarchief.

Ignatius Walvis

Ansichtkaarten naar Librijebezit

Van afbeeldingen uit: J.W. Weimann, *Duidelyke vertoning (...) bomen, stammen, kruiden, bloemen, vruchten en uitwassen, etc.* 4 dln. Amsterdam, Zacharias Romberg, 1736-1748 (Librije 510 B 1-4) zijn vijf kleurenansichtkaarten uitgegeven door de stichting Vrienden van Archief en Librije. De kaarten met narcissen, passiebloem, tulpen en iris- en leonorus-variëteiten zijn te koop op het Streekarchief.

Cd-rom Het Groene Hart in kaart

Deze cd-rom met ruim dertig bijzondere kaarten van Gouda en omgeving uit de collectie van het SAMH is te koop voor het gereduceerde tarief van vijf euro. Alle kaarten zijn in kleur en eenvoudig tot in de kleinste details te vergroten.

(Bestuur stichting Vrienden van Archief en Librije)

Boekbespreking

Eelco Beukers (red.), Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt (2 delen in cassette), Hilversum 2007, ISBN 78.90.6550.973.4, 606 p., prijs € 39,--

Dit prachtige, tweedelige boek laat zien hoe Hollanders sinds het begin van de jaartelling met het water hebben geleefd. Op basis van de nieuwste inzichten belicht een team van veertien historici deze geschiedenis vanuit verschillende invalshoeken. Tezamen geven zij een intrigerend beeld van de vindingrijkheid waarmee de Hollanders hun natte leefomgeving optimaal hebben benut.

In deel 1 wordt in een kader over de droogmaking van de Zuidplas gememoreerd dat vooral de Gouwenaren ontsteld reageerden toen ze van de plannen hoorden: ze waren bang voor de vreselijke polderkoorts. Er had nog bij kunnen worden vermeld dat volgens het verslag van waterstaatsingenieur Jan Anne Beijerinck 'het ongunstig gevoelen daaromtrent in Gouda zeer versterkt werd door een zeer geacht geneesheer dier stad': W. F. Büchner! Bij de inundaties van 1944 wordt gememoreerd dat het (fotografisch) in beeld brengen daarvan op Goeree-Overflakkee zo uniek was. In Nieuwerkerk en Zevenhuizen maakten ambtenaren van Schieland zelfs autotochtjes met de ingehuurde kunstschilder Wim Strörmann om de schade voor het nageslacht op artistieke wijze vast te leggen en dat had er best bij gemogen, net als RAF-luchtfoto's ervan!

Inzake de stormvloed van 1953 wordt het met een schip dichten van een gat in de Nieuwerkerkse dijk breed gememoreerd, terwijl van Ouderkerk alleen staat vermeld dat het tenaauwernood lukte om een doorbraak te dichten: dat gebeurde óók met schepen en daar resteren zelfs (niet benutte) foto's van. Een recent citaat dat het zo dichten van dijken een succeskans van 1 op 100 zou hebben komt vreemd over: zelfs in Nieuwerkerk alleen gebeurde dit ook al met succes in 1682 en 1717! Bij het hoofdstuk over de vaarwegen wordt de route langs Gouda goed belicht met een gezicht uit het stedenboek van Braun en Hogenberg (1572) en een nieuw thematisch kaartje met de vier sluisen: Amsterdams Verlaat, Donkere Sluis, Havensluis en Mallegatsluis. De Hoog Logistiek BV te Waddinxveen kreeg een eigen kadertje als voorbeeld van een wegtransportbedrijf met wortels in het watertransport.

Deel 2 bevat een hoofdstuk over 'Water in oorlog'. Inzake het in presentie van Willem van Oranje doorsteken van de IJsseldijk op 3 augustus 1574 wordt in de tekst correct vermeld dat dit op veertien plaatsen tussen Capelle en IJsselmonde gebeurde, een nieuw kaartje daarbij geeft ten onrechte aan dat dit ook in Nieuwerkerk en Moordrecht het geval was. Een hoofdstuk over 'spelevaren' memoreert uitgebreid hoe tenaauwernood de Reeuwijkse plassen bewaard bleven. 'De gemeenteraad van Gouda vond het een ideaal project ter bestrijding van de werkloosheid', aldus een zin over het eventueel volstorten van die plassen met huisvuil rond 1930.

De boeken worden van harte aanbevolen: de lokaal of regionaal historicus kan er gemakkelijk veel natte zaken mee in breder verband plaatsen!

*Nieuwjaarswens voor 1814 van Arie Rook Ariezoon
 voor Gerardus van Lange en echtgenote
 (Gouda, SAMH, familie-archief Van Lange/Bloot, inv.nr. 23)*

**Leontine Buijnsters-Smets, Decoratieve prenten met geschreven wensen
1670-1870, ISBN 978.90.77503.79.9, 240 p., prijs € 34,90**

Dit werk geeft een uniek beeld van de voorbedrukte wensbrieven of 'kransen' waarop volgens de auteur kinderen met de pen in het midden hun verzen schreven voor Nieuwjaar of andere feesten. In de studie komen aan de orde de drukkers/uitgevers, de illustratoren en zelfs een verkoopprijs van prenten. Ingegaan wordt op de verscheidenheid aan iconografische thema's ter decoratie van de kransen. Aparte hoofdstukken zijn gewijd aan buitenlandse voorbeelden. Meer dan duizend van die brieven vond de auteur in musea, particuliere collecties en archieven. Elders vond ze zo ook vele wensen van de familie Hardijzer uit Waddinxveen! Jammer is dat het SAMH niet is geraadpleegd, terwijl toch inventarissen op internet al aangeven dat ook daarin zich verspreid (nieuwjaars)wensen bevinden. Bijvoorbeeld is dat het geval in het familie-archief de steenbakkers Van Lange/Bloot van Ver-Hitland in Nieuwerkerk aan den IJssel. (In januari 1990 benutte ik bijvoorbeeld al een door een kind beschreven 'krans' daaruit in de rubriek Toen & Nu in het Nieuwerkerkse huis-aan-huisblad Het Kanaal.) Het kunsthistorisch aspect van het boek lijkt het sterkst, terwijl van de beschrijvers meer zou kunnen worden onderzocht; waren het bij voorbeeld wel altijd kinderen? In genoemd archief bevindt zich ook zo'n wens van een volwassene: die voor 1814 van Arie Rook Ariezoon voor Gerardus van Lange en echtgenote. Mij dunkt, dat dit de Ouderkerkse steenovenstoker Arie Rook moet zijn, die in 1768 werd geboren als zoon van Arie Dirkse Rook en Teuntje Trompert (zie ook www.familie-rook.nl). Van de uitgever van de prent, Jan Hendriksen uit Rotterdam, leert het boek wel dat deze van 1781-1828 werkzaam was, dat 35 prenten van hem bekend waren en dat graveur L. Schweickhart al zijn prenten verzorgde. Hij tekende twee zuilen met symbolische vrouwen er op, waartussen een man met staf, hond en schapen prijkt en dat zal dus wel een herder zijn. De ene vrouw omarmt een afgebroken zuil en dat zou op de vergankelijkheid van het leven kunnen slaan, de andere heeft een model van een kerk in de hand. Bovenaan siert een engeltje tussen twee hoornen des overvloeds het grote vel. Arie Rook schreef met goede hand een stichtelijk gedicht voor het echtpaar Van Lange:

*Bij d' aanvang van dit jaar reken ik het mijn pligt,
u 't beste heil te wenschen, in dit kort gedicht.
D' altoede God behoed' u op uwe wegen.
Hij weer het onheil af en schenke' u zijnen zegen.
Hij zij uw leidzman op dit moeilijke pad van 't leven,
En doe u stadig naar een beter leven streven,
en als uw loopbaan hier ten einden is gebracht,
Dan in dat rijke zult gaan, waarnaar de Christen smacht.*

Zo wenscht UEDW Dienaar

Arie Rook Ariezoon

den 1ⁿ Januarij 1814

Adri den Boer

Uit de regio

"Het archief houdt (open) huis"

Bijzondere voorwerpen uit de Oudheidkamer van de Historische Vereniging Nieuwerkerk aan den IJssel en van particulieren laten kennis maken met huishoudmethoden. De tentoonstelling in de hal van het SAMH te Gouda is te zien tot en met 29 februari 2008.

(Streekarchief Midden-Holland)

"Molens in en rondom Ouderkerk"

Onder die titel is er een wisselexpositie in de Oudheidkamer, Dorpsstraat 19 te Ouderkerk aan den IJssel, openingstijden elke zaterdag van 13.00-16.00 uur.

(Historische Vereniging Ouderkerck op d'IJssel)

"Oud Zevenhuizen-Moerkapelle bekijkt jong Zevenhuizen-Moerkapelle"

Onder die titel is een wisselexpositie te bewonderen met oud kinderspeelgoed, oude kinderkleding, oude kinderboeken en nog veel meer. Adres: Historisch Centrum, Tweemanspolder 15, Zevenhuizen. Openingstijden 13.30-16.00 uur op 26 januari, 23 februari, 29 maart en 26 april.

(Stichting Oud Zevenhuizen-Moerkapelle)

"Knotwilgen bij 'Nooit Gedacht'"

Op de stalzolder in de Oudheidkamer op 's-Gravenweg 8 is de wisseltonstelling onder deze titel te zien op de zaterdagen 23 februari, 29 maart en 26 april van 14.00 - 17.00 uur.

(Historische Vereniging Nieuwerkerk aan den IJssel)

"Het Woord in beeld"

Onder die titel exposeert de lokale Historische Vereniging van 31 januari tot 28 februari 2008 in de Openbare Bibliotheek, Reigerhof 32, Nieuwerkerk aan den IJssel, een selectie bijbelse schoolplaten. Men verwierf deze platen in 2006 van de Hervormde zondagsschool 'Johannes', die ze in 1931 aanschafte. De platen zijn - hoewel de Nederlandse onderschriften dit niet doen vermoeden - afkomstig van Thomas Nelson & Sons Ltd, een uit 1798 daterende protestants-christelijke Schotse drukker en uitgever.

(Historische Vereniging Nieuwerkerk aan den IJssel)

Nieuwe website Streekarchief Rijnstreek

Streekarchief Rijnstreek te Woerden heeft een eigen website ontwikkeld. De gegevens die voorheen op de website van de Groenehartarchieven te vinden waren, zijn overgezet op de eigen site. Voor informatie over de archieven en geschiedenis van de huidige gemeenten Bodegraven, Montfoort, Reeuwijk, Woerden en het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden is het adres nu: www.rhcijnstreek.nl.

(Streekarchief Rijnstreek)

Tentoonstelling van poppenkamers en -winkeltjes

Op donderdag 11 oktober opende Jet Pijzel-Dommissie, conservator van het Haags Gemeentemuseum, de tentoonstelling *Klein wonen - Poppenkamers en poppenwinkeltjes*, die t/m 16 februari 2008 in het Streekmuseum voor de Krimpenerwaard te zien is. De tentoonstelling toont een bijzondere collectie poppenkamers, keukentjes en aanverwante zaken. Deze geven een goed beeld van de manier waarop de geëde burgerij in de 19^e eeuw speelde, woonde en leefde. Ruim 40 zeldzame poppeninterieurs uit de periode 1860-1920 zijn bijeengebracht. De meeste interieurtjes behoren tot de voormalige Markesa-collectie. Deze verzamelaarster had grote belangstelling voor de cultuurhistorische en sociale aspecten van het speelgoed. Vanuit deze achtergrond bracht zij een prachtige collectie bijeen.

De poppenkamers zijn rijk ingericht met antieke miniatuurmeubeltjes en in de keukens staat keukengerei dat ruim 150 jaar geleden in het huishouden werd gebruikt. Schitterend is ook het textiel, zowel het linnengoed als de stoffering van de kamers. In alle interieurs geven antieke poppen met originele kleding de indruk dat er echt wordt geleefd!

(Streekmuseum Crimpenerhof)

"Klokken als Kunstwerken"

Tot en met 4 mei 2008 presenteert het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum in Schoonhoven de tentoonstelling *Klokken als Kunstwerken, Collectie Meentwijkstra 1890-1940*. Het is voor het eerst dat deze deelcollectie van circa tachtig Nederlandse klokken in z'n geheel te zien is op een expositie. De klokken vertegenwoordigen een periode die bekend staat om de vernieuwingen in de kunstnijverheid: de Nieuwe Kunst, de Nederlandse variant van de *art nouveau*, 1880-1910, de Amsterdamse School en het expressionisme, 1910-1930, en tenslotte de Haagse School, de Nederlandse variant van de *art deco*, vanaf circa 1925. In de verzameling zijn bekende ontwerpers vertegenwoordigd, zoals H.P. Berlage, Jan Eisenloeffel, Jac. van den Bosch en Hildo Krop, maar ook minder bekende, zoals Jan Kriege, Conrad Fehn, H. Stroeve en A.F. van der Weij.

(Ned. Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum)

INHOUD

<i>Ploerten, fielten, omgekeerde Armiaanen, vuile Roomschezinden en andere Goudsche Helden. Een anoniem orangistisch pamflet uit de Patriottentijd</i>	49
<i>Wim Knoops</i>	
Hoe een voorouder van Ad Melkert op de 1 ^e mei in grote problemen geraakte	84
<i>Jan Lafeber</i>	
Mededelingen	86
Boekbespreking	
- Eelco Beukers (red.), <i>Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt</i>	87
- Leontine Buijnsters-Smets, <i>Decoratieve prenten met geschreven wensen 1670-1870</i>	89
<i>Adri den Boer</i>	
Uit de regio	90

De naam "De Schatkamer" is ontleend aan de titel van een handschrift van ca 1800, dat berust op het Streekarchief Midden-Holland in de collectie Kemper. Dit anonieme handschrift bevat honderden uittreksels en passages uit archivalia met betrekking tot Gouda en de directe omgeving. De titelpagina van dit handschrift bestaat uit een gewassen pentekening; een detail hiervan is achterop het omslag van dit tijdschrift afgebeeld.

